

Keitsmusei lubatud
21.05.1977. Plušt

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
SOOME-UGRI KEELTE KATEEDER

SUGULUS-JA ÜHISKONNA-
ALANE TERMINOLOOGIA
MARI KEELES

Diplomitöö

Krista Rändvee
Juhendaja: dots. P. Palmeos

TRÜ võistlustööde komisjoni otsusega 24. juunist
1977. a. on määratud koosolevale tööle esimesel
auhind

TRÜ Teaduslik sekretär

TARTU. 1977

EESSÕNA

Käesolevas diplomitöös käsitletakse ühiskonna- ja regulisalaist terminoloogiat mari keeles. Suur osa viidumari materjalist on kogutud autori poolt ekspeditsioonidel Mari ANSV-sse 1974., 1975. ja 1976. aastal. Võrdluseks esitatud mää-mari murde sõnad on saadud Mari Keele, Kirjanduse ja Ajaloo teadusliku uurimise Instituudist, suurt abi osutas rejuures instituudi teadur Anna Savatkova. Suurema osa regulusterminitega on autorit tutvustanud järgmised keelejuhid: Anisja Malimina (s. 1917) Kokšamarõ külast; Paigaltšev Petrova (s. 1913), Andrei Vassiljev (s. 1892) ja Maria Fjodorova (s. 1895) Pomarõ külast; Anna Grigorjeva (s. 1924) külast

Toimet ; Anna Nasriljova (o. 1920), Maria Nasriljova (o. 1915), Svetlana Lanilova (o. 1952) Ossiipi külast. Materjali on saadud kee vene-mari ja mari-vene sõharaamatutest, samuti marilaste niidu- ja mäemurde võrdlevast sõharaamatust. Lühiskonna-alane terminoloogia ongi põhiliselt saadud sõharaamatutest ning Anna Savatkovalt, vanemad terminid keelejuhtidelt.

Glennasduva sõhavaralise ainestiku süstematiseerimisel on eskerjitus olnud Klára Váora kandidaadi-täi tekiri ungari ja mansi keele sugulusterminoloogiast, samuti Mai Väsu diplomitöö vepsa keele kohta.

Töö esimene osa - sugulusterminoloogiast - jaguneb järgmistesse peatükidesse: sugulus kõige laiemas mõttes; perekonda haaranud sugulusterminid; lähisugulus väljas-

pool perekonda; abiellumise vanden
tekkimud regulus ehk hõimlus;
muid regulused; leedetavad
reguland. Ühiskonna-alast
sõnavara käsitlev teine osa
tööst on jaotatud peatükki-
desse järgmiselt: rahvas ja
sugu; riik; kirik ja usund;
küla; linn; inimesega seotud
sõnavara.

Üldloomult on töö etümolo-
giseeriv, selle eesmärgiks on
mäl- ja meeldumari murrete
regulus- ja ühiskonna-alase
sõnavara sistematiseerimine
ning sõnade päritolu selgi-
tamine.

SISSEJUHATUS

Perekond - ühiskonna algeüksus - on aja jooknul läbi teinud kohutu arengu, ta on aktiivne, liigub madalamalt vormilt kõrgemale. „Traditsiooniline“ sugutlus tunnab ainult ühesugatelu, selle kõrval ühe mehe mitmenaisepidamist, olgu veel ka ühe naise mitnemehepidamist, vait- uib aga sealjuures maha, ... et tege- likuus neist amelliku ühiskonna poolt seatud piiridest üle astub. Esi ajaloo uurimine seevastu näitab meile olukordi, kus mehed olvad mitne naisega, nende naised samal ajal mitne mehega, ja nende lapi- si peetakse sepanast nende kõigi ühisteks lasteks; olukordi, mis kuni

nende täieliku muutumiseni ühiskondlikuks teavad läbi terve rea muutusi.¹ Kõimu püis valitses püümatu suguline lähikäimine, nii et iga naine kuulus igale mehele ja iga mees võrdselt igale naisele. See polt aga niiskor korraldamata suguline lähikäimine, vaid ajaloo esimene abieluvorm — rühmaabielu. Pühmapereannas polnud teada, kes oli lapse isa, ema suustu oli vmsdel.²

Tekkis sugukonna institutsioon, see on nio „ühisot enivanemast põlvnevatte veresugulaste kollektiiv, ürgkoogukondliku konna varase jängu sotsiaalmajandusliku põhivormus, milles tootmissuhted langesid konna sugulusuhtetega.“³ Tüüpiliseks abieluvormiks sel ajal oli paarabielu, mis kujunes matriarhaalseis ühiskonda-

¹ Engels, F., Perekonna, raomandus ja riigi tekumine. Tallinn 1960, lk. 158.

² Engels, F., samas, lk. 163.

³ Eesti Nõukogu de Entsüklopeedia, A-dyn. Tallinn 1968, lk. 537.

des. Paarperikonnas elas üks mees
ühe naisega, aga nii, et mitme-
naisepidamine ja juhuslik abielu-
rikkumine jäi mehe usõigusse,
naiselt nõuti rangeimat truue-
dust. Abieluside oli kummaltki
poolt kergesti lahutatav ning la-
hutuse puhul jäid lapsed ema
juurde.¹ Oluline on see, et pere-
vonda teinud uus element: lihase
ema nõvvali ka lihase isa, mares-
ma pandi meespoolse põlvnemis-
joon. Kehtisid endogaamia -
abielu oli lubatud vaid ühe ja sama
hõimu piires - ja sellega seostur
eksogaamia - tava, mille järgi
abielud sama sugukonna liikmete
vahel olid keelatud.²

Õrgühiskonna õppjäreus
lagunes sugukond üri majanduslik
uususe ja arenduse nurperegale, uus

¹ Engels, F., op. cit., lk. 185.

² Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. 8-herm.
Tallinn 1970, lk. 233 ja 187.

samas majapidamisse kuulunud perekonnapea, tema abielus pojad, nende naised ja lapsed.¹ Too patriarhaalne suruperekond asendus järje-järgult väikeperega, kuhu kuuluvad vanemad ja nende alaealised lapsed. Pika aega tagajärjel oli lõpuks kujunenud monogaamne perekond, ühe mehe ja naise vaheline abielu. Ka monogaamia on juba vana, tema iga on terveelt 3000 aastat.

Ed. Vääri võtab lühidalt kokku abieluvormide muutuse aastatuhandete jooksul: "... varjaabiellust rühmaabiellule, hiljem ematõugustikule perekondlikule korrale ning viimalt isatõugustikule monogaamiale rajatud perekondlikule korrale."²

¹ Eesti Nõukoguole Entsüklopeedia. Pais-rumor. Tallinn 1974, lk. 82.

² Vääri, Ed., Soomeugriline sõnavara eesti nurgalusnimes. - Emancele Seltsi Aastaraamat II. Tallinn 1956, lk. 150.

Perekond omandas üha tähtsama kohta ühiskonnas, ta moodustas omaette majandusliku üksuse, kus piiramatut võim voolus perisale, perekonnas tootjale.

Aja jooksul on perekond vüll oma vormi muutnud, regulustermiinid aga on suurelt osalt esialgseks jäänud. Sugulusmüsteemid on passiivsed ning ka regulusalane sõnavara on piisav ja neele põhisõnavarasse kuuluv. Engels märkis õigesti, et „nimetused isa, laps, vend ja õde ei ole mingid annimised, vaid nendega on seotud täiesti kindlad, väga tõsised vastastikused kohustused, mille kogusumma moodustab olulise osa [nende] rahvaste ühiskondlikust korras t.“¹

„Antud leksikaalne grupp on üüs

¹ Engels, F., op. cit., lk. 157.

tähtsamaid keele sõnavaras. Sugu-
lusalaane terminoloogiat on tähtis
keele ajaloo seisukohtast, aga ka
on ka olulisemate sotsiaalsete prot-
sesside arengu näitaja. Kuna an-
tud leksikaalne grupp tähendab
termineid, mis on inimeste poolt
välja kujundatud üksteisese suh-
tumise viiside arenguprotsessis,
mis on alust arvata, et nende
terminite surimine annab ma-
terjali ka inimõõtlemise arengu-
momentide illustreerimiseks. "1

Meieni säilinud regulus-
terminite põhjal saame ettekuji-
tuse vanadest regulusüsteemidest,
nendest omavõrdselt tulutada nüüd
juba välja murud iidseid pere-
konnakorve.

Esialgred, ürgred regulus-
terminid ei väljenda veel indivi-

¹ Трудов, В. Н., История арабских
терминов поэзии. Москва 1959,
с. 16.

duaalsete sugulusuhteid, vaid
tähistatud kollektiivseid, soolisi,
ealisi ja teisi suhteid sugukonna
sis ja ka väljaspool seda. Nendest
kollektiivterminitest on jäl-
gi säilinud vaid väga vähes-
tel rahvastel, sest kõik ühiskond-
likud nähtused rajuvad väljenda-
mist sõna vaudu ning muutus
ühiskonnas toob kaasa muutuse
sõnavaras.

Soome-ugri keelte sugulus-
alase sõnavara uurimine algas
juba eelmisel sajandil. Esimesi
asjalikke oli A. Ahlqvist oma
uurimusega „De westfinska språkens
kulturord“ 1871. aastal.

K. F. Kerjalainen käsitles handi su-
gulusterminoloogiat uurimuses „Wie
E60 im ostjasischen die verwandten
benennt“ (1913), M. Harva aga

valgustas soomeugri laste sugulus-
nimele süsteemi ja sugulusviiteid
töös „Der Bau des Verwandtschafts-
namensystems und die Verwandt-
schaftsverhältnisse bei den Finno-
ugriern“ (1901). Viimasel ajal
on minevate soome-ugri keelte sugu-
lustermnoloogiast viigutatud vandi-
daaditoid, nagu Ed. Vääri töö
läänemeresoome rahvaste kohta,
K. Västra murimus ungari ja mansi
keele vastavast sõnavarast ning
teised.

On püütud määratleda su-
gulustermini mõistet. Näiteks ei
ole terminid ungariskeelsed fiama
fia, lányom fia 'pojapoeg' ja 'tüt-
repoeg' ning muid sellised. Ka
eesti keeles ei saa uue terminit
brüsk, ungari unoka teisiti eda-
si anda kui viigeldavate liit-
sõnade abil: lapselaps, täpsemalt

pojapoleg, titrepoleg ja nii edasi.
Nahem paindlikes keeltes ei saa-
nudki sellised konstruktioonid
ujuneda sugulusterminites, sest
need on liiga rohkemad. Soome-
ugri keeltele aga on taolised konst-
ruktioonid täiesti iseloomulikud.¹

Ügale sugulstermini-
tele mingi reaalse suhe ja sellis-
mõttes võime määrata sugulster-
mineid üni määrat nendes suhe-
test, mis eksisteerisid perekonna-
liikmete vahel või perekonnagruppi-
de vahel.

Eri keeltes on sugulstermini-
te maht väga erinev. Sellis suh-
tes rikkama sõnavaraga keeltes
võib olla üuni paarikümmeid eri-
tüve. Teoreetiliselt aga on sugu-
lusterminiite rida lõpmatu, kõik

¹ Вавра, Крапа, Терминология родства
венгерского и мадьярского
языка. Диссертация. Парту
1968, с. 4.

inimesed on mingil moel omavahel
reguleeritud, väsimus on vaid regu-
latsiooni astmes. Igasugust sugulus-
suhet saab edasi anda kirjelda-
valt, see aga ei näita selle sõna
reaalset kasutamist terminina.
Sugulusüsteemi isoleerimisel
ongi oluline just see, misuguste
reguleerivate jaoks on spetsiaalsed
nimetused ja millised reguleeritud
ühendatakse terminoloogiliselt ühte
gruppi.

On uuritud eri soome-ugri rah-
vaste sugulusüsteeme, teada on
W. Steinitzi töö "A Finnugor recon-
struction of the kinship system", kus ta
esitab peamiselt handi keele alusel
põhiprintsiibid sugulaste klassifit-
seerimisel: kas reguleeritud on mees või
naine, ega või noorem või vanem, esma-
se või kaugema tüüpi reguleeritud, kas
on tegemist vere-suguluse või abiel-

lumise vanden tekkimisel sugulusega. Selline süsteem tõendavat Steinitzi arvates madalat mõtlemise arengusastet: abstraherida ei osatud, olid vaid konkreetsed arusaamad: noorem vend, vanem vend, mitte abstraktne mõiste vend.¹ K. Väira pole temaga nõus ning väidab, et euroopalikul süsteemil on lihtsalt teised printsiibid ja näiteus händi mõiste, mis nimetab sõnaga järg nooremat venda, isa vanema venna poega ja isavut, nõuab palju suuremat abstraherimisvõimet kui mõiste, mis ühendab nooremat ja vanemat venda.² Indoeurooplaste nõnda-nimetatud klassifikaatorlik sugulus-süsteem reguleeris abielu- ja sugulus-suhteid silmas pidades erilaidilisi abieluvärsse: abielusuhted väi-

¹ Babja, K., op. cit., c. 26.

² Babja, K., samas, c. 27.

nid eksisteerida ainult naiste ja meeste vahel, kes kuuluvad erinevatesse abieluvahkidesse, olles üksteisele onu- või tädiipojad ja onu- või tädi-tütred.¹

Soome-ugrilaste sugulusnõusteen on teistsugune, sugulaste individuaalseid nõhteid kirjeldav. See nõusteen on väga vana, läheb tagasi aega, kui meie rahvad veel koos elasid. Arvatakse, et soome-ugri ühtsuse lagunemine algas III aastatuhandel e.m.a. ja see protsess oli üllalt pikaldane, nii et sellens perioodilis saavutas patriarhaat juba oma õigused. Pole aga vahtlust, et sugulusterminoloogia pole sugugi ühe epookhi produkt, me näeme temas ka palju vanemate aegade jälgi. Põhiliselt räägib

¹ Трудачев, О.К., История арабских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. Москва 1956, с. 6.

soome-ugri regulatsioonide küll part-
iariaalselt organisatsioonist, kuid
selles on ka elemente matriariaadist,
vangetest grupiabielse aegadest, kui
regulatsioonid olid täiesti kindlaks
määratud ja laialivalgurad.¹

Näitlikuks tuleb siin lugeda fakti,
et enamikus soome-ugri keeltes on
üks ja sama sõna tähistama naisi
ja abielunaisi ning mehi ja mees-
abikaasat. (Tõsi, Markelovi arvates
pole õige väita sellis, et soome-
ugri regulatsioonid need mõisted
samasestavad, kogukondliku abielse
jälgi.²)

Ka G. Bereczki mainib, et
vanadel soome-ugrilastel oli üsnagi
primitiivne regulatsioon, seda tões-
tavad küllalt suure ja laia re-
gulusterminoloogia olemasolu, kus-

¹ Baber, K., op. cit., c. 29.

² Маркеро́в, Система родства у финно-угро-
ских народностей. Этнография. Т.
Москва 1928, с. 69.

juures pünduvad üldised hõimu- ja
rühmade nimetused. Praeguses rühma-
alases sõnavaras pole tema arates min-
geid jälgi kunagi eksisteerinud mat-
eriaalidest. On vaid vandeid tõen-
deid, näiteks vanas mütoloogias pal-
jude jumalannade olemasolu ja nen-
de nimetuste säilimine tänapäevani:
mr bytaba 'neteema', mbirangaba
'maa ema', keraba 'päikesema' ja
teised.¹

Маркелов usub, et kaasaegset
rühma-terminoloogiat saab täielikult
selitada kaasaegse perevõrdluse me-
tega ning seepärast pole tema arva-
tes varasemaid suhteid vaja mui-
da.² Kõllap on niisui ka mitmeid
selliseid momente, mida on loogili-

¹ Березкин, Т., Финно-угорские элементы
в лексике марийского языка.
Автореферат диссертации. Ле-
нинград 1957, с. 4-5.

² Маркелов, р. ц.т., с. 13.

sem tulebada palju varasematist pe-
renonna arenguetappidest ja vaasaeg-
ne sõnavara aitab just neid vanu
arenguetappe rekonstrueerida.
Tavalalt aga loob Markelov esile,
et kõik soome-ugri regulatsioonid
mida võtavad rangelt aluseks või-
gi regulaste jaotamise oolise print-
siibi. Seda pole muudugi põhjust
lugea just soome-ugri keelte opt-
siifiliseks printsiibiks, kuid on mis-
ki huvitav märkida, et meie keel-
tes, kus nimelt see grammatiline
kategoria pündub, on see ooline
eraldamine järjekindl, kusjuures
eraldatakse erinevate sõnatüvede
ja mitte munde grammatiliste ele-
mentide abil.¹

Sugulaste märkimisel vasta-
valt vanusele on Markelovi arua-
tes vaas põhjust. Mõnes sugu-

¹ Маркероб. op. cit., c. 69

lusnisteemis ego, tema vendade ja õdede vanust võrreldakse ego isa, isa vendade ja õdede vanusega. Teisel juhul - nia kuulub see soomeugriline sugulusnisteem - vendade vanus antakse võrrelduna ego endaga, isapoolse omu vanus võrrelduna isa vanusega, emapoolse omu vanus võrrelduna ema vanusega. Soome-ugri rahvastel on oluline vaid täpsustada ego suhet ülejäänud sugulastega.¹

Sugulaste jaotamise keskpunktis seisavad patriarhaalsete sugulaste gruppi tähtsamad isikud: vanavanemad, isa, ema ja ego, abielusuhetes mees ja naine. Soome-ugrilastele omaseist sugulusnideimest on tuletatud spetsiaalsed terminid isa- ja emapoolsete sugulaste kohta. Maruelov seletab seda sellega, et et emapoolsed sugulased tulvad perekonda koos emaga võõrast pere-

¹ Маруелов, op. cit., c. 75

konnast ja oleks imelik säilitada
emapoolsete tädiide ja onude kohta
samm nimetusi nii isapoolsete onu-
de ja tädiide kohta. Seda enam,
et suhtumine nais- ja õigiste pere-
konnas on erinev.¹ K. Bäär ar-
vates pole see õige, tänapäeval ei
saa enam aru, milles see erinev
suhtumine seisneb.² Küllap on
Marneboil nime õigus, vana
patriarhaalses peres, nunnperes, oli
see suhtumine tõepoolest erinev
ning sellest ajast on cristamine
ema- ja isapoolsete tädiide-onude
vahel undimendina veel säili-
nud.

On teada, et Ahlqvisti arvates
soome rahvaste perekonnale on räl-
ja vajunud talle iseleomulised
viisid, ilma rõõraste mõjudeta.
Selline perekonnale olud juha

¹ Marnebo, op. cit., c. 60.

² Bäär, K., op. cit., c. 25.

soome-ugri algajal enne eraldumist.¹
Setäla on hiljem tekitanud, et antud regulatsioonidel on soome-ugri algupära võrreldes türgi-tatari kultuuri mõjusid. U. Karva peab soome-ugri regulatsioonide ühes harrastamisega järele vanuse erinevuste tugevat tekitamist: vanemal ja nooremal vennal on spetsiaalsed nimetused ja nii edasi. Eriti tähtsat rolli mängib vanusevahel võrgu-permi vahel. Nais ühtlasi on vahel vanema ja noorema venna, õe vahel; nende naiste ja meeste vahel; vanemate nooremate ja vanemate õdede-vendade vahel; abikaasade venda-de-õdede ning nende naiste ja meeste vahel. Harvagi tekitab siin sarnasust türgi-tatari harudega.²

¹ Karva, U., Der Bau des Verwandtschaftsnamensystems und die Verwandtschaftsverhältnisse bei den Finnougriern. FUF XXVI. Helsinki 1939, s. 94.

² Karva, U., samas, s. 95

On huvitav märkida, et kõigi neid lõpmataid regulusastmeid on inimestel neid nimetades valdus kaandada lihtsamatele regulusastmetele.

K. Väira jagab oma vandi-deaditöös ungari ja hansi keele regulusterminid kolme rühma:

- 1) lihtterminid. Eisti keeles kuuluvad sellesse rühma isa, ema, laps, lell ja teised.
- 2) tuletuslikud terminid, milles üks komponent on regulusst määrav sõna, teine aga pole. Näiteks vanaema, vanaisa ja teised sellised.
- 3) kirjeldavad terminid, millede arv on lõpmatu. Näiteks venna, tiitar, omuvaine ja muud sellised.

Keeliliselt pakuvad huvi vaks

erimest rühma, kuna kolmandasse kuuluvad vaid kombinatsioonid vahel erimese sõnadest.

Sugulusnimetusi võis jaotada ka tähenduse järgi. Üldiselt leidub ühetähenduslikke sõnu vähe, enamasti on sugulusterminil tema põhitähenduse kõrval veel mitmeid kõrvaltähendusi. Sõna tähendus aluseks võib olla kas ema- või isapoolsus, sugu, sugulase vanus võrreldumise ego või mõne teise sugulasega, samuti see, mitmeenda astme külglünniga on tegemist.

Antud diplomitöös on siiski lügituse aluseks võetud see, kas tegemist on vere suguluse või abielulise vandenõu terminid sugulusega.

Ühiskonna-alane sõnavara on väga lai ja võimatu on seda täpselt piiritleda. Alljärgnevalt

on need termineid püütnud jagada mõningatesse mõistegruppidesse : kollektiiv-terminid, riik, kirik, küla, linn, inimene ühiskondlikes positsioonides. Omavahel on ühiskonna- ja regulatsioonide sõnavara tihedalt seotud, on ju inimese elu võimalik vaid suhetes teiste inimestega. On sõnu, mis kuuluvad nii regulus- kui ühiskonna terminoloogiasse.

Antud diplomitöö's ongi püütud etümoloogiliselt iseloomustada mari uuele regulus- ja ühiskonnast sõnavara.

SUGULUSALANE SÕNA VARA

T. SUGULUS

Sugulust arvestati marilaste juures juba väga ammu ainult mehepoolset liini mõõda. Naise sugulasi tunti väga vähe. See vastab ka vastavas terminoloogias. Isa, ego ja mehe terminoloogia alalt tulevad mõisted üksteisest üle, ema ja naise mõistete valdkond moodustab omaette terviku ning osutab vaid hiljem tekkunud kokkupunktepunktidele esimestega. Selgitada saab seda sellega, et hantide ja ka marilaste juures olid isapoolse liini sugulased üksteisega väga tihedalt seotud. Perevenda juurde

tulnud naine aga ei sulanud mehe
perega kunagi päriselt ühte. Oma
mehe vanematel ei saanud ta tüt-
reks, mehe vendadele ja õdedele
õeks; mehe nooremad vennad ja
õed alid talle nagu tema enda
vanema õe tütreid ja pojaid.

Naise veresugulased seisid sa-
mal auastmel kui mehe vangei-
mad sugulased. Ego jaoks olid
mehepoolsed sugulased vanged,
samuti olid talle tema naise sugu-
laste poolt võõras valdkond, kes
tema külge küll vahetordse side-
mega oli seotud, aga kellega kok-
kupande ja kokkukõrulukus näisid
olla vaid vandsed.¹

Marilastel on spetsiaalne sõna-
gi, mis tähistab mehepoolset su-

¹ Karjalainen, K.F., Wie EGO im ostja-
nischen die verwandten be-
nennt. - FUF XIII, Leipzig
1913, S. 284-285.

gulas, emapoolsed sugulaste
tarvis termin pündub.

Тыкмы 'sugu; sugulus; põlvkond.'

Sõna on tatari keelest laenatud,
rd. tšuv төхәм 'sugulane',
tat токым 'sugu', kir тукум
'sugulane' (Läs. II 47).

Samast tüvest pärineb ka termin
уке тыкмы 'sugulane' (уке 'ise').

Sugulast ja sugulust märgib veel
vene laensõna пого. Bahel kasu-
tatause ka пого-тыкмы tähendus-
es 'sugulane'. Mäe-mari mur-
des esineb vaid vene laen ku-
jul пого.

Termin veesugulane mari keeles
pündub, lähedase sugulase märki-
mises kasutatause paarisõna

rak-Tykwur (rak 'lähedal').

Lähedast sugulast tähendab ka
ühend ruurur pogo (ruurur 'toi-
muu, teostu').

Kauget sugulast märgib
Topa-Tykwur (Topa 'kaugel'),
mää-mari murdes vastavalt
müingur-pogu (müingur 'kau-
gel').

Termin Tütl pogo tähistab
kõige lähemat sugulast (Tütl 'kõi-
ge peamine'). m M Tümr pogo
'lähim sugulane'.

Mää-maris kasutatakse ka tata-
rilaelulist Tijan 'sugulane',
vd. tat tujan, tyujan
'õed-vennad; sugulased' < tat
tü 'sünnitama', tüw tu id.,
tadž tož (Räs. II 71).

Eespool mainitud mehe sugulas-

lühilise tähistamisega esitab Räsänen
sõna čuxo, mida MPC-is ei
leidu. Tema arvates on tegel-
mist tõuvasi laensõnaga, mis
tõu čōōō 'mehe sugulane',
tat čūgāj (Räs. T 234).

II. PEREKOND

Kuni Suure Sotsialistliku Ok-
toobrirevolutsiooni saatsid mari-
maal suured, millesse kuu-
lus 12-40 inimest: perekonnapea,
tema abielus pojad, nendele noised
ja lapsed, lisaks veel mitmeid
mehepoolsid sugulasi. Sõdi
ühesest nõust, igal pere liikmel
oli oma koht laua ääres, kus-
juures ühes perekonnapeal oli
tool, teised istusid pinnidel.
Perekonnapeal oli piiramatu rõim,
nõik tähtsamad asjad otsus-
tas tema. Pärast nimetatut ovi-
ma läks rõim üle vanimale

mehele peres: perekonnapea nennale, tema õe- või vennapojale, vahel vanimale pojale. Suur roll oli ka perekonnapea naisel, tema valitses kogu naispere üle, juhtas kodust majapidamist, kuhus mehed end iial ei seganud. Mehe ja oma laste riidedugi tegi perenaine ise. Pärast abikaasa surma perenaise osa ei vähenenud, vaid kasvas. Nais perekonnapea vastutas võõraga tema üs, pidas alati nõu, enne kui midagi olulist otsustas.

20. sajandi alguses hakkasid naised hakkama, valitsema arms väikeperekesed, mis koosnes kahest, harvemini kolmest põlvkonnast isapeitse liini regulastest: abikaasad, nende lapsed, sageli ka vanemad.¹

¹ Козлова, К. И. Этнография народов по-
волжья. Москва 1964,
с. 101-103.

Naised olid väikeperes juba muremad õigused, ta allus vaid oma mehele. Samas aga langes tema õlgadele ka palju rohkem tööd, sest väikeperes polnud sellist tööjaotust mehe ja naise tööde vahel nagu suurperes. Naine tegi põllutööd võrdselt mehega, vabastatud oli ta vaid jahipidamisest.¹

Lähedaste sugulaste vahel oli abiellu keelatud. Abiellude väsisid sugulased 5.-6. sugulustüvist, mitte lähedasemad. Et vältida määrustevastast abiellu, oli kombeks võtta naine mitte oma külast.

Enamasti abielluti oma rahvusest naisega, mis oli negatiivse taustatunnetega mitte veel, vaid üldkoige erinev usk. Isegi udmur-

¹ Kozroba, op. cit., c. 108.

did ja marilased, kes elasid
Põhja- või Ida-Baškiriis, ei re-
gunevad ümbritsevate muhameed-
lastega. Seevastu oli küllalt sa-
gedase abielu mägimarilase ja
tüuvasi vahel, kuna ühendas ühi-
ne ristiusk. Üsna tihti abi-
ellus ka vana naine mari noormehe-
ga, ial aga ei võtnud vana mees
endale mitte üheki last naise.

Tavaliselt läksid tüdrukud
mehile 17-18-aastaselt, peisid abi-
ellusid mitte varem kui 19-20-
aastastena. Marilastel olid üsna
sagedased ometi ja juhtumid,
kus abikaasad olid väga suure
vanusevahega. Prundid olid oma
peigmetest teinekord 10 ja rohk-
emgi aastat vanemad. Seda
võib seletada väikepere majan-
duslike kaalutlustega. Et vii-
remini majja täiendadaid töö-

käsi saada, pani isa oma poja
rõimalikult vara naist rõtma. Va-
hel anti 5-6-aastasele poisikesele
naasaks 25-aastane naine. Tüdru-
kute isad muidugi püüdsid oma
tütteid rõimalikult vana kodu-
hoida.

Enne pulmi valitsenid mari-
lastel küllalt vabad kombel. Tal-
vel korraldati istjatsid mõnes
tares või saunas, seal tutvusid
noored üksteisega, teimur ka nugu-
line lähikäimine üsnagi vabalt.

Abielu suhtes leppisid kok-
ku noorte vanemad, neil jä noor-
mehe nõusolekut ei küsitud.

Poiss võis veel kuidagi oma arva-
must avaldada, tüdrukud pandi
mehele ka vastu tahtmist. Tava-
liselt tütarlaps niusi vastu ei
raielanud ning nõustumise märgies

jõi sõõmu piiritust. Kui ta mehele minna ei soovinud, vala-
rid vanemad talle viina vägisi
suhu ning abieluleping oli sõl-
mitud.¹

Prægu, pärast Suurt So-
cialistlikku Entoobirevolutsiooni,
on olukord suuresti muutunud
ning ka oma abielumise otsusta-
vad noored ise.

1. Perekond. em 'perekond'.

Termin kuulub türgi laenuks hulka
(CM 9 82). Mari keelde on sõna ot-
seselt tulnud tiuvasi keelest,
vrd. tiuv übray 'perekond; maja-
rahvas', tat iš 'kaaslane',
alt ēš 'kaaslane' (Räs. I 131).

¹ Kozroba, K. M., op. cit., c. 110-111.

mäe-mari murdes kasutatuse
sõna ümm, aga ka vene laen-
sõna семь.

Räsänen esitab veel hunita-
ka sõna nygar 'perikond; laps',
vd. kir nõgor 'teener', mong
nöker 'seltsimees' (Räs. T 48). MPC-13
sõna pündub, kuid selle leiame
ka VENT-8, kus seda on kõrvuta-
tud ka vene sõnaga nykep 'teener',
ihukaitaja', nig nökep 'kaaslane',
kas nõgor 'teener, kaaslane' (VENT 355).

2. Mees. mapui, mr M majur 'mees';
alikaasa'.

Mees kui perekonna toetaja on täht-
saim ja võimukaim liige perekonnas.
See peegeldub ka mari keeles, kus
sõna mapui tähendab nii meest,
alikaasat kui ka marilast üldse.
Nagu juba varem mainitud, peavad

paljud teadlased tahti, et mitmed
roome-ugri keeled samastataks
terminoloogias naise abielunaise ja
mehe abielumehega, jälgies kunda-
giseist grupiabiellust, kus iga
mees oli igale naisile ka abika-
saas ja iga naine igale mehele
tema abielunaisus.

Sõnal mapuni on väga
huvitav päritolu. Üldiselt
peetakse seda iraani keeleks,
nd. kesk-urdi māri 'meri' 'ini-
mene; ngulane' (Ct 979).

Collinderil aga leidub märksa
huvitavamaid vasteid indo-
euroopa keeltest, nagu sanskriti
marya 'mees' ja maryaka 'isane;
isas-', vana-pärsia marika
'kolmanda seisuse esindaja',
kesk-iraani mērak 'noormees;
armuke' (Coll. 131-132).

¹ Balpa, K., op. cit., c. 27.

Sõna näeme, on sõna tähendus eri keeltes küllalt varieeruv, ei ületa aga meesko piire. Mari keelis on sõna mapuni amandamisel väga laia tähenduse, seepärast mainitud kõval märgib see ka mari keelest üldse, näiteks mari keel on mapuni üldse ja nii edasi.

A. J. Goni arvab sõnal olevat aaria algupära.¹

3. Naine. bate, m. M. bātē 'naine; abikaasa'.

See sõna kuulub jällegi tõuvasi laenuks hulka, vrd. tõu vāḍḡ 'vana'. M. Räsänen rõõdub seda ka türgi mõistega ötük ~ ötü 'kättele toimetama', ja mong ötegi 'vana; rauk, ätl' (Räs. I 120).

Sõnale bate võib lisada mitmesuguseid täiendeid, kusjuures

¹ Goni, A. J., Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen. — SUST 151, Helsinki 1973, s. 280.

muutub tähendus. Näiteks
mapuak bate 'abielus naine',
tyruk bate 'lesk', kyrubaie
'naine eximesest abielust' (kyry
'nime'), uzubaie 'naine teisest
abielust (uzu 'vaine') (MPC 55).

6maparake sõna on ida-mari
murdes bäturuk 'tulevane naine'.
Sufiks -rak, -ruk on nr 3 mit-
muse tunnus (Kok. 37).

Abielupaari tähistab sõnapaar
nr M mapuak - bate, nr N mapuak - bataik
'mees ja naine, abielupaar'.

4. Vanemad. ara'-aba', nr M a'ta'-aba' 'vanemad'.

Soome-ugri keeltele on iseloomulik
konstruktsioon, milles kaas loogili-
selt ühendatavad mõisted meeldus-
taavad koos palju üldisema mõiste.

Sellesse tüüpi kuulub nimetus
mü sugulas- ümika muut ter-
minoloogias: u arc 'nägu' <
orr 'nina' + szaj 'suni' ;
mns noltus 'nägu' moodustub
sõnadest tähendusega 'nina ja sun' ;
h nē-žo 'inimene' sõnadest 'mees'
ja 'naine' ; mns šanim-äsem 'va-
nemad' tähendab sõna-sõnalt 'ema-isa'.
Tähelepanuväärne on fakt, et nõi-
teks mansi keeles säärases sõna-
ühendis ema nimetati alati esime-
sena. Vära selitab seda ema täht-
sa rolliga peres, austusega tema
tasakaalukuse ja mõistuse vastu.¹
Mari keeles aga nimetatakse alati
esimesena isa. Küllap on see tege-
mist tugewa türki-tatari mõju-
ga, need rahvad pole nais t
ial nais t nääri liselt austa-
nud. Türki-tatari keeltesui

¹ Babja, K., op. cit., c. 57.

pundub spetsiaalne tüvi vanema-
le tähistamiseks, kasutatakse ana-
loogilist kombinatsiooni: tüvi ana-
baba, 'vanemad', sõna-sõnalt 'isa-
ema'.

5. Isa. ara, m M āṭā 'isa'

M. Räsä'sele teetudes võib öelda,
et tegemist on tõuvasi uudele mari
uudele laenatud sõnaga, mille etü-
moloogia on tume. Kõlaliselt lei-
dub mari sõnale ara paljudes
türgi-tatari ja mündeski ueltes
sarnaseid sõnu: tüw attē 'isa',
tat ātā 'isane', bašk āta 'isa',
tāta ata 'vanaisa' (Räs. T 31).

Ungari etümoloogilise sõna-
raamatu järgi u aty- on kas soo-
me-ugri (võib-olla murali) või

¹ Марзариук, Д. А., Мухамедов, М. С.

Русско-татарский словарь. Моск-
ва 1946, с. 258.

ungari lastele sõna. Ind. udm
ataj 'isa', mōō at'a 'vanaisa',
m atti 'isa', tau t'a, een at'a.
Tōsi küll, xal pündub m ara,
on ainult m at'a. Kende kōnnu-
kunnuse teib kahtlaseks ühelt
poolt se, et udm sõna võib olla
tatari, mari sõna aga tsuvasi laen,
teiselt poolt pole soome kujude fo-
netiline vastavus reeglipärane
(MTESZ I 197).

Soome keele etimoloogilises sõna-
seamatus on m ati, atti võrel-
dud siiski ka m at'a kuju at'a
kõval m N vormi a ts'ai (SKEST 28).

Mari keeles üldakse ara
ka meheisale. Maine pöördub ali-
kaasa poole sõnaga araxe,
lapsed isa poole arari.

6. Ema. aba', mr M āha 'ema'.

Seegi sõna pärineb tšuvasi keelest, vrd. tšuvasi ap̄i 'ema', tat āhā id. (Räs. I 109). Sama sõnaga tähistatakse meheema ja nõõrasema. Kui mees pöördub naise poole, ütleb ta talle ahance, sõna abai kantavad lapsed ema, miniad ämma poole pöördumiseks. Meheema võib tähistada ka termin aha ruime (ruime 'toimuv, teostuv').

7. Laps. aza', mr M āza 'laps'.

Tšuvasi laen, vrd. tšuvasi aḍ'za 'laps', uig aty id. (Räs. I 111). Räsänen eitab tatari laenuks ka nuzar 'perenool; laps', vrd. uig nōgōr 'teenar',

mong noor 'reltsimees' (Räs. II 48).

Last märgib ka sõna caurpuk,
m M caurpuk, mille põhitähendus
on 'noor'. Seegi sõna on laena-
tud tõuvasi keelest, vrd. tüw
самозк 'noor' (Räs. I 187).

Sõna on võrutatud ka ungari
mõistega gyermek 'laps'. Ungari
etümoloogilise sõnaraamatus on aga
õeldud, et nii soome-ugri kui
türgi päritolu omistamine on
ekslik (MTEŠz I 1128).

Räsänen peab sõna nismi türgi
päritoluga terminiks, vrd. tür
järmek, mong žerme-gei 'noor
inimene' (VEWT 198).

Lihased lapsi tähistab sõna
morimo, mis on tulutatud verbist
moroktamu 'nõnnitama'.

Keeles on veel kaheks last
tähistavat sõna: üörä ja

ukumbibe . Nende etümoloogia on
jämed selgusetuks.

8. Poeg . əpre, m M əpru 'poeg'.

Paljudes soome-ugri keeltes tähistab sama sõna tüdrukut ja tütar, samuti poissi ja poega. Need kõrvutlangemised räägivad sellest perekonnasuhete staadiumist, kui veel perekonda kui sellist ei eksisteerinud ja nende sõnadega ei märgitud teatud vanemate teatud lapsi, vaid poisse ja tüdrukuid üldse. Varem olid olemas mõisted poiss, tüdruk, poeg, tütar, alles edasisel teel abstraherimisele tekis mõiste laps, lapsed. Eelpeel minetatul abil saab seletada ka gemmiinsete sõnade pündumist last

Babja, K., op. cit., c. 27.

tähis taavate terminite puhul, need tekkisid hiljem, kui oli juba alammot soome-ugri rahvaste eraldumine.

Mari keeles on poja jaoks nime spetsiaalne sõna olemas, tütre ja tüdrukute puhul aga nehtib täiel määral silalmainitud teooria.

Oppe on genuinane pärand soome-ugri ajastust, vasteid leiame ungari ja soome keelest, vrd. m. yrkä 'peigmees', yrkä 'mees'. Ungari keeles vastab sellele liitsõna férj järelkomponent * er(j), mis iseseisva sõnana ei esine (MTESz T 894).

J. Tütar . igorp, m. M. igorp 'tütar; tütarlaps'.

Tütardel oli mari peres omapärane positsioon. Võrreldes minia-

tega oli neil suurem vabadus, kodused majapidamistööd tegid tütre-
red samuti vähem - olid nad ju
ainult ajutised perekonnaliikmed,
kes mehele minnes varem või hil-
jem kodunt pidid lahkuma.
Tavaliselt töötasid tütrede põllul,
kodus valmistasid endale veine-
varku.

Tütar sõltus täiesti emast.
Polnud tal oma kohta omdaski,
nideid hoidis ema rõivavarkust.
Oma varandusele tütrele õigust ei
olnud, mehele minnes võttis ta
kaasa vaid kaasavara, mille mu-
rus sõltus perekonnapea otsusest.¹
Tütrele pündub eri nimetuski,
igivanast ajast on see säilinud
ja tähistab ka tütarlast.

~~ühe~~ on vana soomeugri line
sõna (CMA 70). Ind. m. tyttö
'tüdruk', lü. tidär 'tütar',

¹ Kozroba, K. U., op. cit., c. 106.

krj tūtār id., vdj tūtār id. (SKES^v 1463). Jõsi, om tytār sõna vastete hulgas seal mari sõna puudub. Kalima liigitab om tytār holti loomde hulka, vd. lee duktē ning väidab, et ka mõlõ tejtēr 'tüdruk, tütar' on kindlalt sama päritoluga. Seevastu mr ü.õžz, õ.õžz ühendamine nendega ei ole kindel (JKBL174).

Sõna erineb mari keeles sageli liitsõnades. Väitlus ouy'grop 'vanuselt teise õe meheõde' (ou 'valge'), kyry'grop 'vanim meheõde' (kyry 'mum').

10. Vend.

Mari keeles tehakse ranget vahet noorema ja vanema õe-venna vahel. Mis võiks olla selle põhjuseks? Teadlased on teinud põhjuseks enile leviraadi ja sororaadi nähtused. Leviraat on tava,

mille kohaselt noorem nend peab
naine vanema nenna lese, kus-
juures vanemal nend õigus abi-
elluda noorema nenna lesegga pün-
dub. Marilaste juures leidis sel-
line abiellu ast vaid nis, kui va-
nema nenna naine seda lubataht-
livult soovis. Selline komme on
leitud paljude loodusrahvaste
juures. Sororaadi järgi nari-
ne võib abielluda mehe noorema
nenna või õemehega ehk mees
võib või on kohustatud naine
oma naise noorema õe. Soro-
raadi maride juures on Harva
iseloomustanud narija Georgit
tsiteerides: „Kunagi ei abiellu-
nad suguvõsa piires, va ei
võeta naiseus vaht õde ühe-
aegselt, seda meeldivan, on aga
se talle, kui ta pärast ühe
õe nenna võib võtta teise.”¹

¹ Harva, H., op. cit., S. 113.

R. E. Niri annab eraldamise põh-
juseks olevat keelud ja talud,
mis keelavad asjaomast isikut
nime järgi nimetamast. Nimeta-
misraadused ja -keelud, mis kaht-
lemata on vana algupära, ei vii-
ta abielusuhetele, vaid kõige
enam just õdede-vendade suhe-
listele igivanadele suhetele.¹

a) Vanem vend. ^{uza}, m M ^{viiza} 'va-
nem vend'.

Vanem vend oli mari peres täht-
sal kohal, perekonnapea nime jä-
rel päris tema koha just vanim
poeg. Oma pärase oli, et nunnpere
lagunes 20. sajandi algul lah-
kus perest kõigepealt vanem vend,
seejärel järgmine ja nii edasi.

¹ Niri, R. E., Synonymitulkimuksia
muulaismimistön alalta.
Helsinki 1952, s. 15.

Vanemate majja jäi tavaliselt noorim poeg.

Sõnal uza on ka uõuvalt tähendus: 'mehe või naise vanem vend'; isapoelne vanem tädi poeg; isapoelne vanem onupoeg. Täeme, et tähenduse alusks on sugulase meesrõugu mingi see, et ta on vellegi suhtes vanem. Nähemal määral tuleb arvestada ka nimilõpus isapoelsete sugulustüüpi.

uza on soome-ugri algsõna, esineb paljudes sugulaskeeltes, vrd. m isä, md océ 'isa vanem vend', u ös 'exisa, ürgvana', nee ese 'isa' (Coll. 16). basteid leiame ka vadja, rep-sa, liivi, lepi ja manxi keeltes (SKESTALO).

b) noorem vend, mo'abo, mr M mo'ra
'noorem vend'.

Kirjanduses on sõnal vaid üks tähendus: 'noorem vend'. Kelejuhid aga mainisid, et mo'abo's viinatakse na venna- ja õepoega, nooremat tädi- ja onupoega, samuti naisel nooremat venda.

Mari keelde on sõna laenatud tšuvasi keelest, vrd. tšuv šöll'gm 'noorem vend', tat sə'xəl 'noorem õde', alt nini id., uig singi id., kir xi'ndi id. (Räs. I 211).

F. Gordejev on noorema venna tähistamiseks esitanud veel sõna apaj 'noorem vend', mida peab tatari laenuks, vrd. tat abaj, aba, appaj 'vanem vend'.¹

¹ Гордеев, Ф. И., Татаризмы в лексике марийского языка. — Советское финно-угроведение, 1976 № 2, с. 95.

Venda tähis tal ka mäl-mari sõna
mij'ndur 'vend'. Tyam mij'ndur
 'lihane vend' (Tyam 'lihane'). Sõna
 on arvatavasti tulletatud mij'm-
 tüvest, mis tähendab 'nide'.

11. Õde.

a) Vanem õde. akā, mr M ākā 'vanem õde'.

Tšuvāri laen, vd. tšuv aqaj 'vanem
 õde', tšuv akka 'isa või ema vanem
 õde' (Räs. T 112).

V. Lõtkin märgib, et Toironen
 ja Uotila on kõnutanud komi
akari-ga sm akka 'vana naine,
 abielunaine; vanaema'. Sama sugu-
 seid sõnu on paljudes eri keeltes,
 näit. vn-ind akka 'ema', ld acca
 'Romuluse ja Remuse toitja' (KЭCKЭ 31).
 Toironen esitab ka tšuv akka 'va-
 nem õde' (> mol akā id.; tädi, mr ākā,
akā id.) ja araab, et nende

kõigi vahel etimoloogilist seost
on raske oletada (SKEST 13).

Mari keeles on sõnal järgmised
tähendused: 'vanem õde; ema või
isa vanem õde; mehe või naise
vanem õde'. Sõga on tähenduse
aluseks regulaarse naissoo ning see,
et ta on kas ego või kellegi tei-
se suhtes vanem. Mündel üle
meailma levinud sõna aga kor-
midel on tähendus vägagi erinev:
mongoli keeltis axa 'vanem vend';
tunguusi-mandžuri keeltis samuti,
näiteks eengi āka 'vanem vend';
soome-ugri keelte näiteks võiks
tuna lp akke 'isa vend'; inde-
europea keeltes avakā 'ema', sama
täendus on ka näike-aasia keel-
tes (ECTIA 123).

b) noorem õde, nuj'nap, m M nuj'nap
'noorem õde'.

basteid leidub paljudes regulaar-

keeltes, ind. mol sazor 'noorem
 õde', udm suzer id., kš sozor
 'kahelikordne lõug, "õed"', om risar
 'õde' (Coll. 136). Kalima ar-
 vab, et om risar on tõenäoliselt
 lään indo-euroopa keeltest, ind.
 sanskriti swāsar-, muinaslaani
sestra, ld soror. Need kuulun-
 vad ühte leedu sõnaga sesuo 'õde'
 ja pole kahtlust selles, et laenu-
 andjatena tulevad arvesse need kaks
 keelterühma: indoiraani ja balti
 keeled. Indo-iraani laenud on
 igal juhul mol & sazor 'noorem
 õde; käli', mr šūžar 'noorem
 õde', udm suzer id. Fauti, et
 mol ja mr vormid on balti laen-
 sõnad, ei pea Kalima eriti usu-
 tavaks, kuna polevat selge, kas
 isegi läänemeresoome sõna on balti
 päritoluga. Samas aga näib esi-
 mere riiki vokalisim osutavat

kuul pigem baltis kui indo-iraani
 keeltele. Ka soome keele etümo-
 loogilises sõnaraamatus on osutatud,
 et läänemeresoome sõna pärineb tõe-
 näoliselt baltis keeltest, wd lee sesuõ
 & * sesor. Mainitudalast lähte-
 vormi võib üldada ka mr šš'zar
 (SKE SIV 1043).

Sõnal on järgmised tähendused:
 'noorem õde; egest noorem õe-või
 vennalaps; noore naise nõuetlus-
 nimi üldse'. A. J. Joki arvab, et
 nii lms kui mr sõnad võivad olla baltis algsi-
 pära.¹ Konkreetseid mõisteid va-
 nem vend, noorem vend, vanem
 õde, noorem õde on puutunud ka
 abstraheerida. Sellena on keeles
 olemas tuletuslikud terminid
uzak-moräk 'vennad' ja
avak-mij'ncapäk 'õed', mida
 isna sageli ka kasutatakse.
 On ka väljend uzak-mij'ncapäk

¹ Joki, A. J., op. cit., S. 312.

'vanem vend ja noorem õde; vend õega'.

12. Kaksikud. ühruup 'kaksikud'.

Tšuvassi laensõna, rd. tšuv
jɔɔɔɔ 'paar', jɔɔɔɔɔɔ 'kaksik',
tat iɔɔɔɔ 'kaksikud' (Päs. I 132).

Sõna on laenatud ka ungari keel-
de: n iker 'kaksikud', rd. tür
iciz id., mong iaire id. (MTES 7 II 196).

Kuivatatakse terminites
veeles on ka ühruup uzak-morak
'vannad kaksikud' ja ühruup
neram 'üks kaksikutest' (neram
pool; üks paarilistest asjadest).

13. Vanaisa. kora, m M T60T9 'vanaisa'.

Sõna etimoloogia kätteleadavatest
allikatest ei selgunud. Erinevates
Marimaa osades on sõna omandanud
erineva kuju, näiteks Kokšamarõ
külalt pärit keelejuht kutsus oma
vanaisa mara.

14. Vanaema, kyba¹, mr M koiba 'vana-
ema; eideuse'.

Paralleelselt nimetatakse vana-
ema ka koba ja mr M nana.
Analogiliselt terminiga kora 'vana-
isa', esineb ka see sõna maa eri
piirkondades erineval kujul. Kok-
šamarõ külas tähistas vanaema sõna
noba¹, Izmentsõ külas määmariline
nana. Niinase puhul võib tege-
mist olla ka vene sõna баба 'mõ-
juga'. Peale vanaema tähistab
kyba ka tädid ja vana naist üldse,
vahel vanaema omi naist enapool-
ses liinis.

Sõna kyba etümoloogia on üsna
tume. Räsänen seab termini sõnaga
aba 'ema' ja esitab lisaks sõna-
kujud коба, кобаба 'vanaema' ja
ку-ба 'ämm; naisema'.

K. B. Wiklund seostab peab

¹ Тыпдаров, Г. М., op. cit., c. 9.

õda gemiinses, eitades tõestuseks.
 lp quopes 'nõid', m uave, m
 uuba 'vana uaine', udm uuba id.,
 u uafa id.¹ J. Toivonen eitab
 soome sõnake uave, pl uapeet 'loodud
 olend, inimene; tüdrukue juu mari
 ja udmurdi rasted uisimaigi-
 ga, lisab aga teise rõimalusega:
 läänemeresoome sõnad on indoeuroopa
 laenuid (SKES T 175).

Mäe - mari murdes erineb A. Sa-
 natuova andmeil veel väljend rürei
 nana, sõna-sõnalt 'oma ema', tege-
 liult aga 'emake'. Emaema
 oli egale alati lähedaseks uui
 isaema.

15. Lapselaps. yubika, m M yubika
 'lapselaps'.
 Mari keeles on ema sõnad isg

¹ Wicklund, K. B., Entwurf einer urlappischen
 lautlehre. T. SVST X, 1, Helsingfors
 1896, S. 133.

ja poja tähistamiseks, termin poja-
poeg aga on hiljuti laenatud vene
keelst. Seda fakti on peetud sel-
le tõestamiseks, et isa ja poja
laste vahel ei olnud vahet enne,
kui marilased venelastega kokku-
punktidesse asusid. H. Karva kum-
mutab selle, väites, et selliseid
näiteid leidub palju ka Euroopa
kultuurkeeltes. Oneti pole veelgi
proovinud neist varasemaid abi-
duvorme exile nõiduda.¹ Fakt
on niiski, et ynruka nagu vene
брак on kirjeldav termin ja
saanud oma aktuaalsuse alles
hilisemal ajal. Kõikumise su-
gulusuhte põlvnõlv oluline ja
ka indo-euroopa keeltes pündub
spetsiaalne termin lapselapse
kariis. Sõna algkujukas on

¹ Karva, H., op. cit., s. 98.

indo-euroopa kohamaärsõna *ān 'too;
kange', siit > slaavi omъ.

Peiss-lapselast tähistab mari
keeles əpre-yurka, tüdrukust
lapselast y'gurp yurka.

16. Vanavanemad. kyreze kora 'va-
navanaisa', kyreze naba-kyba 'vana-
vanaema'.

Eri tüved mari keeles vanavanema-
te tähistamiseks ei ole. Tegemist
on ka väga vähedulise regulusastme-
ga. Seepärast tarvitatakse tuletus-
line terminid, liidetud on sõnad
kyreze 'esiisa' ja kora 'vanaisa'
ning kyreze ja naba-kyba 'vana-
ema'.

¹ Третьяков, В. К., op. cit., c. 9-10.

17. Võõrasisa, uzara, araber, mr M ba-
pamäta 'isak'.

Maemari lased on kantsanud sin-
sõna bapam 'kull' ja kandsud
selle tähenduse piltlikult üle vöö-
rasisale.

Kuiritav termin on araber.
ber 'pool', näit. uura ber 'va-
rem pool'. Samasugune sõnake-
ment tähenduses 'pool' märgib
mitmes soome-ugri keeles vöö-
ras(-isa, -ena) suhet: om. isä-
puoli 'isak', lpn ačče-bael id.¹

Ahaloogiline moodustis on vana-
ungari atval 'võõrasisa'. Selle
teise komponendi algupära on küll
vaideldav, kuid see võib olla
mainitud sõnale vastu (MTES₂ I 197).

See seik vahest tõestab
pearatliku olemasolu üsna kau-
ges minevikus.

¹ Березини, Т., op. cit., c. 5.

18. Võõrasema. uzaba, ababer, mr M
hapamäba 'emak'.

Esipool öeldu uehtib ka võõras-
ema kohta, mid mr ababer ja
m äiti-puoli.

opre-bar aga tähendab 'kasupoeg'.

19. Võõraslapsed.

Selles tähenduses kasutatakse vii-
jeldavaid nimetusi kyröbätyksi 'õgrip-
ne' 'võrastütar' ja kyröbätyksi
opruksi 'võõraspoeg' (kyröbätyksi 'esi-
mene naine').

U. Karva märgib, et udmurdid
ja marilased kasutavad sageli üht
ja sama sõna väimehe ja võõraspoja
tähenduses (udm piutos-pi, mr piutomo-
erge 'võõraspoeg'). Sein põhinevat sel-
tel, et mõlemad võeti perekonda vastu.¹

¹ Karva Uno, Der Adoptivsohn und der
Kauschwiegersohn bei den finnisch-
ugrischen Völkern. — FUF XXVIII, Helsinki
1944, S. 66.

(nyptam 'vastu võtma; sekkuma').

20. Poolvend ja -õde.

Kanitatakse keerulisi sõnariihen-
deid: hec aba(ara) ger morumo
uza(marbo) 'poolvend' ja
hec aba(ara) ger morumo aka
(uյոթար) 'poolõde'.

Perekonnaliikmeid tähistava-
tatest sõnadest on 55 p (12)
türgi-tatari päritoluga. Ge-
miinseid termineid on 4 (~ 18 p),
vene laene 2. Kahel sõnal võib
anda kaiti päritolu, tõsi küll,
kõrimalgi all (յգր 'tädrus; tütar'
ja uյոթար 'noorem õde'), üks nime-
tus - արամի 'mees; abikaasa; mari-
lane' - on laenatud iraani kee-
lest.

III. LÄHISUGULUS VÄLJASPOOL PEREKONDA

Esimese külgliini sugulased ego suhtes on ema-isa õed ja vennad, samuti onu- ja tädidilapsed. Terminoloogia on nin väga segane ja aegade jooksul nähtavasti tugevasti muutunud. Ka veel ise ei küllalt süsteemipärane: kord on nimetuse aluseks ema-või isapoolne liin, kord jälle see, kas tegemist on noorema või vanema sugulasega. Kaasajal tuntuks antud termineid üsna halvasti, erinevad keelejuhid andsid

erinevaid seletusi ning pidid sõnade meeldetuletamiseks omajagu mälu pingutama.

1. Onu.

a) Emapoolne onu. nyruj, m. M. ruiru
'ema vend'.

Ei tihta vahet ema vanema ja noorema venna vahel. Seda küll nähtavasti alles kaasaajal, sest veel B. Collinder annab sõnale tähenduse 'isa vend; ema noorem vend' (Coll. 56). Tähenduse 'ema noorem vend' annavad ka J. Mägiste¹ ja soomlased etümoloogilises sõnaraamatus (SKES IV 1005). Sõna on unrali algupära, olgu siis võrdluseks toodud näiteid ougu-

¹ Mägiste, J., Ostsefinnische und wolgaфинnische etymologische Betrachtungen. II. Bonn 1962, S. 29.

laskeellist: om setä 'isa vend',
 lp čexce 'isa noorem vend', md čiče
 'vanema õe mees', ndm čuz'-murt
 'emapoolne om', KS čož 'ema vend
 nõi ema isa', selk čēčā 'ema
 vend', nee tide id. (Coll. 56).

Peale ema venna nimetab rahvas
 tänapäeval rujry 'ks va vanemat
 emapoolset tädi-nõi onupoega.

Seega on tähenduse aluseks sugu-
 lase meesugu, samuti tema pä-
 rinemine emapoolsest sugulas-
 liinist.

b) Isapoolne om. kyriza 'isa vend'.

Mõningad veelühid nimetavad
kyriza 'ks vaid isa vanemat ven-
 da, isa nooremata venda aga
uza 'ks nagu ego vanemat venda.
 Seda saab seletada selga rah-

vaste tavaga, mille järgi vanuse
ja positsiooni kohaselt peres ego
võib suhtuda oma vanemasse
vennasse ja õesse vaid samuti
või oma vanemate nooremasse
õesse või vennasse. See tähen-
dab, et ego vanus nende kõi-
gi isikute suhtes kohustab te-
da etiketi kohaselt pöördu-
ma nende poole austavalt ja
pidulike nimetustega. Mansila-
sele ja marilasele on täiesti
endastmõistetav, et isa nooremad
venda ta ühendab mitte isa
vanema venna, vaid oma vane-
ma vennaga. Seepärast on kee-
les üks nimetus isa noorema ven-
na ja ego vanema venna tarvis.
Eurooplasele on see võõras, tema
eraldab isa vendli oma venda-
dest. ¹

¹ Мартенов, op. cit., c. 78.

Kyrurza on 'onu' ka üldises tä-
henduses, samuti tähistatakse
selle sõnaga isa vanema õe meest.

ombo kyrurza tähendab 'naise isa'.

Sõna etümoloogiat ei õnnes-
tunud olemasolevate allikate põh-
jal selgitada. Vähest on tüveses
gemmine sõna kyro 'sunn'.

2. Tädi.

Siin ei ole jactuse aluses mitte
ema- või isapoolne liin nagu sarnade
puhul, vaid tädi vanus.

a) Vanem tädi. konä, nr M kyaka
'isa või ema vanem õde'.

See sõna, mille päritolu vätte-
sadavatist allikatest ei selguvat,
tähistab tädi ka üldises mõttes.

b) Noorem tädi. aka 'nii isa uni
ema noorem õde'.

Kuna isa ja ema noorem vend
samastatakse ego vanema vennaga,
nis võib eeldada, et analoogiline on
olukord ka noorema tädi puhul.
Nii see ongi, ego nimetab nii isa
uni ema nooremat õde aka 'es
nagu ema vanemat õdegi'.

3. Onupoeg.

Eri tüvesid pole niingi.
Nooremat onupoega vastutakse na-
gu nooremat venda uorbo. Vane-
mate onupoegade vahel on vahe:
isapoolne onupoeg, vanem egost, on
uza (põhitähendus 'vanem vend').
Emapoolset onupoega, kes on egost

vanem, kutsutakse nagu ema venda-
gi ryry.

Nagu näeme, on keemilise-
mad sugulussuhted taandatud
lihtsamatele, misjuures sellel
taandamisel pündub igasugune
süsteem: nooremat onupoega kut-
sutakse nagu oma nooremat ven-
da, emapoolset vanemat onu-
poega aga nagu ema venda. Loo-
giline on aga, et isapoolset va-
nemat onupoega nimetatakse nagu
vanemat venda. Nõimalik, et
kunagi tehti vahet ka noorema-
te onupoegade vahel. Kui nii,
nis ei tundu süsteem enam nõn-
da seotetu.

4. Tädipoeg.

Noorem tädipoeg on nagu noorem
onupoegki morbo. Isapoolne va-
nem tädipoeg on uza, vanem
emapoolne tädipoeg ryry.

Maame, et oluline pole mitte see, kas tegemist on onu- või tädi-
pojaga, vaid regulaar vanus ego-
ga võrreldes. Kadunud pole
meel ka vahe isa ja ema sugu-
laste vahel.

5. Onutütar.

Vanemat onutütarit kutsutakse
aka'ks nagu vanemat õde või
nooremata tädi. Sarnaselt noore-
ma õega öeldakse ka nooremale
onutütrele uj'ncap. See on se-
letatav sellega, et onu- ja tädi-
lapsed käisid omavahel tihe-
dalt läbi ning olid seetõttu
üksteisele lähedased nagu lihased
õed-vennadki.

6. Täditütar.

Vanem täditütar on aka, noorem
uj'ncap. Naissost onu- ja tädi-

laste puhul ei tehta vahet ema-
ja isapoole liini vahel. On vaid
oluline, kas regulane on noorem või
vanem ego.

Tädi-ja onulaste tähistamises
on ka teine moodus, nimelt sõna-
sõnaline regulasastne edasiand-
mine. Siis oleks mis on pere
kyrzaen eprence, tädi pere
kokaen eprence; tädi tütar
utsutaks kokaen ijgrence ja
onu tütar kyrzaen ijgrence.

Lähisregulast väljaspool
perekonola tähistav terminolo-
gia ei ole veeliselt eriti hu-
vitav. Siin leiame vaid ühe,
vahet ka kaks gemiinset sõna
(riprü 'ema vend' ja kyrza? 'isa
vend'), ülejäänud terminitel

on väheselisel tähendus vaid kõr-
valtähendusel. Ühe sõna - koka
'vanem tädi' - etümoloogiat
ei õnnestunud välja selgitada.

IV. ABIELLUMISE KAUDU TEKकिनUD SUGULUS

Sellesse rühma kuuluvad sõnad, mis väljendavad abikaasade vanemate ja nende suguseltsi vahel tekkinud suhteid.

Tegemist on tähtsate sugulastega, millest enamasti päripäevalt võrku puututi, seetõttu on antud neile tähistamiseks nii mari kui ka munda soome-ugri keeles olemas isesisrad tüved.

1. Ai oibo, m M oibu 'äi'.

Kirjakeeles tähistab oibo nii naise kui ka mehe isa. Samas aga näiteks Koksamarõ külast pärit olev keeljuht ütles oibo olevat vaid mehe isa. Naise isa nutustavat lihtsalt ara 'isa'.

Sõna oibo on tõuvasi laen, vd. tõu xyub id. (CKG 82).

Naise isa tähistab ka sõna oibu obo. Mäl-mari mureses erineb see ainsa äia nimetuse-na. Tegemist on genuinse sõnaga, vd. ups api 'äi', m appi id., h uip 'naise isa; naise isa vend', mms up 'äi', u ip id. (SKES I 22).

2. Ämm uipo, m M uipbu 'ämm'.

Ka selle sugulussuhte puhul ei

peeta viti duliseus, kas tege-
mist on naine või mehe enaga,
mõlemat nimetatakse kyro 'us.
Meie veelihut Koksamarõ külast
nimetas mehe ena kyro 'us, nai-
se ena olivat aba 'ena'. Seega
kutsus mees naise vanemaid ara-
aba, naine aga pidi mehe vane-
maid kõhetama lugupidavalt
ja distantssitundega ombo, obor,
kyro.

3. Aiad - ämmad üksteisele.

Tymlar, mr M Tokkräy ' mehe isa
ja naise isa teineteisele '.

Tüve Tymlar esinemine on hu-
vitav nähtus. Tegemist on türgi
paritolu sõnaga, mille etü-
moloogia M. Räsäse arvates on
tume. Tüvi tymlar oli enne
tüvaksi veelis, sealt võeti üle

maril veelde, vrd. tšuv toklar
'naise õde ja muu mehe või naise
naissoost sugulane'. M. Räsänen
on samas sõnale tuglar andanud
mitmeid tähendusi: 'tütre mehe
vanem vend; tütre mehe isa;
peja äi; isamees' (Räs. T 225).

Tyrare, m M Turkräyer 'naise
ema ja mehe ema teineteisele'.

Seda terminit on Räsänen võrrel-
nud udmurdi sõnaga tuul'a, t'si
'kosjamees' (Räs. T 225). Safrus
-DZ8' näitab türgi-tatari keeles
deminutiivsusst või ka nais-sugu,
näit. vrd. kuda 'isamees',
kudaşa 'kosjamees' (Räs. T 225).

4. Näimees. keple, m M kuivore
'tütre mees; noorema õe mees'.

Tegemist on väga vana

sugulusnõhtega ning ka vastav
termin oli olemas juba uurali
algkeeles: u bon 'vend', udm
bon id., om vävy 'vaimes',
u uõ: veje id., ep vivva id.,
mot ov id., h wey id., centi
'õemes', u jiy id., selk
kuõnõk 'vaimes' (Coll. 67).

5. Minia. meime, m meime,
'peja naine; noorema venna naine'.

Sarnasus türgi-tatari kom-
metega on eriti suhtes minia
ja äia, vanema venna ja te-
mast nooremate vendade naiste
vahel, ämma ja väimehe ning
vanema õe mehe ja nooremate
õdede meeste vahel. Minial
oli eriline koht peres, ial
ei määrmol ta mehe omastega
täielikult koos. Kui võimalik,

ehitati miniale eraldi tare, kus
ta oli täieõigusline perevaine.
Seal heidis minia oma vara,
suvel magas oma mehe ja lastega,
võttis vastu külalisi.

Vanematel miniatel olid
muremad õigused, neid austati
enam. Noorima minia olukord
oli eriti raske, kõigile allu-
des tegi ta kor kõige rohkem
tööd.

Minia suhtumine teistesse
pere liikmetesse oli rangelt mää-
ratatud. Mari naine ei võt-
nud isegi õõsena oma peakattel
ära, kuigi see oli raske ja
ebamugav.¹ Aiale ei tohti-
nud minia ial näidata pal-
jaid jalgu ja jukseid, ter-
ve aasta tuli aia juuresolekul
püsti seista. Naerimine oli

¹ Kozroba, K. M., op. cit., c. 104-105.

oli neelatud nii äia kui ämma
kohaloleku juhul, samuti ei rõi-
nud mainida oma mehe nime.
Laste nimesid pidi ta hoiduma
nimetamast juhul, kui neel äia
nimest rinesid.¹

Enamikus seeme-ugri
keeltis karitatakse minia tähen-
duses murali alapäräga tüve
(e minia), mari keele meeme
päritolu aga selgitada ei
õnnestunud. Küllap on tegemist
mari oma sõnaga.

Selle väikese, kuid väga
olulise rühma sõnade kohta
võib öelda, et enam-vähem
võrdselt on gemiinsid ja
türgi-katari päritoluga sõnu.

¹ Karva, U., op. cit., s. 105.

Kaksi termiä (kyse 'ämm' ja
muutke 'minia') etimologia
joi kahjuks selgustues.

V. MUUD SUGULASED

Ego suhtes juba kaugemad sugulased olid nadud ja müdid ehk naise või mehe õed ja vennad, vellega enam iga päev kokku ei puutunud. Kaugemad jäid ka õe- ja venna-lapsed, vennaarvime ja õemes. Siiski on tegemist alikõrvaldele lähedaste inimestega ning suhteid vendega on peetud küllalt tähtsaks, eriti muidegi patriarhaalse mure ajal.

1. Mehe vend.

a) Mehe vanem vend. омблѣка 'mehe vanem vend'.

Kirjakeeles tähistab sõna ka naise vanemat venda, millejuhid nimetaxid nüüast teisiti.

мМ омблѣка 'naise vanem vend'.

омблѣка on tõuvasi laensõna, vd. tõu хонѣскан 'mehe või naise vanem vend', хонѣска 'naise vanem vend', tat кажн id., uig кадын 'ai' (Räs. I 166).

b) Mehe noorem vend. нопрѣк 'mehe noorem vend'.

нопрѣк on kirjakeelse sõna, millejuhid aga vanatxid samas tähenduses нопрѣкѡ. Samast tüvest lähtub ka sõna нопрѣкѣ 'meesterahvas'. Tegemist on iraani laenuga, vd. mundžaaani пур 'poeg', šignaani пир 'vana';

vanamees '(C H A 82).

2. Naise vend.

a) Naise vanem vend. омббаса
'naise või mehe vanem vend'.

Küsis kutsutakse kirjamee-
les naise või ka mehe vanemat
venda ühtmoodi. Mõne keele-
juhi andmetel aga nimetata-
se naise vanemat venda liht-
salt aza 'vanem vend'. Mäe-
mari murdes tähendab омббаса
ainult naise vanemat venda.

Ida-mari murdes esineb
sõna каймага 'naise vanem
vend'. Tegemist on tatari leen-
sõnaga, vrd. tat. каймага id.,
alt кайн 'naise sugulased mehe-
le', кайн кадын + ага 'vanem
vend' (Räs. II 32).

b) Naise noorem vend. nõpsoo 'naise
või mehe noorem vend'.

Naise ja mehe nooremale
vendade vahel vahet ei tehta.

3. Mehe õde.

Süingi tehaux ranget vahet
vanema ja noorema õe vahel.

a) Mehe vanem õde. omäka 'mehe
või naise vanem õde'.

Tõuvasi laensoha, vrd. tõu
xu'aga 'naise vanem õde'. Samas
annab Räänen sõnale on'aka järg-
mised tähendused: 'minia; vanem
mehe- või naiseõde; naise nenna-
naine' (Räs. I 166).

Tore termin on kyrjgrip,
mis tähistab vanimat meheõde,
sõnasõnaliselt tõlues 'sunn tüd-
ruk'. Nimetus on saadud gemmii-

sete sõnade kyry ja ygyr liitmi-
se teel.

b) Mehe noorem õde. mygo, mr M
mygo 'mehe või naise noorem õde'.

Sõna pärineb murali algree-
lest, vd. sm nato 'mehe või
naise õde; vennanaine', lpl nó-
ti 'naise noorem õde', nee naado
'naise noorem vend', kam nado 'me-
he vend' (Coll. 38).

Mehe nooremad õde võidi
lihtsalt kõnetada ka myncap
'noorem õde'.

4. Naise õde.

Ei tehta vahet mehe ja naise
õdede vahel. Naise vanem õde on
samuti kui mehe vanem õdegi
omaka või lihtsalt aka 'vanem

naise nooremat õde hüütakse
nygo 'ks nagi mehe nooremat
õdegi.

Mäemarilased nutsuvad amuka 'ks
hoopis naise vanema venna naist.

5. Vennapoeg. marbo 'noorem vend;
mennapoeg.

Õdede ja vendade lapsed on
egole sagedasti niasama läheda-
sed kui tema enda lapsed. See-
pärast ei ole nende tarvis kee-
tes spetsiaalseid tähesid, õe-
ja vennalapsi nutsutakse liht-
salt väikeses õeks või vennas.
Nii öeldaksegi vennapojale
marbo 'noorem vend'. Veidi
ametlikumas kõnes võib kasuta-
da ka sõnaühendit uzan
springe 'venna poeg'.

6. Õepoeg. morbo 'ka õepoeg'.

Sõnaühendina edasi antud termin oleks акан või мужской эприце, vastavalt mis kas 'vanema õe poeg' või 'noorema õe poeg'. Enamasti nutsutakse õepoega nagu vennapoegaigi inna морбо.

7. Vennatütar. мужар 'ka venna-tütar; noorem õde'.

Ka siin on võimalik kasutada sõnaühendit узаре või морьки эприце 'vanema või noorema venna tütar'. Igapäevases kõnepruugis kõnetatakse aga vennatütartki мужар.

8. Õetütar. мужнак 'na Õetütar'.

Õetütart kutsutakse samuti мужнак.
Sõnavõhendi oleks see termin акан
või мужнак йгхуно 'vanema
või noorema õe tütar.

9. Vennanaine.

Järgnevalt selgub, et väga
olulises pidasid marilased se-
da, kas tegemist on vanema või
noorema venna naisega.

a) ^{Vanema} Noorema venna naine. мужнак,
mr M мужнак 'vanema venna naine'.

Määramarilased kutsusid mi-
rissi miinat, kirjamees tähendab
sõna peale vanema venna naise

na vanema naise kõhellesuime
üldse. Sufies -j sõna lõpul
on pärit türgi-tatari keeltest,
seda kasutatusele pöördumisel keel-
legi poole ning on mari keeles vä-
ga laialt kasutusel. Arvatavasti
on see sufies laenatud koos vas-
tavate sõnadega, vrd. tat a'tej
'isake', anej 'emake', jigej 'mi-
nia' (Kok. 16).

Sõna kohta võib veel lisada,
et üvvlrai 'ks vutsuti vahel
na ema või isa noorema venna
naist.

b) Noorema venna naine. meuke 'mi-
nia; noorema venna naine'.

Sama sõnaga pöördub ämm oma
minia poole. Kui ema vahel vest-
levad kahe venna naised, siis
vanema venna naine pöördub noo-

nema nenna naise peole sõnaga
menne, viimase jaoks aga on
vanema nenna naine üvõlra.

10. Õemes.

a) vanema õe mees. уырккай 'vane-
ma õe mees'.

Sõna on laenatud tšuvasi kee-
lest, vrd. tšuv кэри 'peigmees',
tat кэряй 'vaimes', uig күдэгү
'vaimes; noorema õe mees' (Käs. T 151).
Mari keeles põhineb ühend -öca
arvatavasti teistel sugulusni-
mede nosel -öca, näituses sõnas
ombröca.

b) Noorema õe mees on besle.

Eri sõna mäiste väljendamisest
junnub ka sellil sugulusniiitel.
Kantatause sõna besle, mille

põhitähendus on 'väimees'.

c) Õdede mehed teineteisele. nocara.

Sama sõnaga tähistatakse ka noorema tädi või vanema õe meest viijakeels. M. Räsänen esitab sõnale tähenduse 'naise õemes; ükskõik mis suguse naise teise sugulase mees'. Sama tähendus on ka tüviskeel sõnal pozana. Mari keelde ongi termin suhteliselt laenatud. Türgi-tatari päritolu tõestavad lat haza, tür hazan (Räs. I 180).

11. Onunaine. rj"rj"nbo" 'ema noorema venna naine; tädi'.

Nii isa kui ema vanema venna naist üldiselt üldiselt

andmetel kuha 'eit', vaname '.

Isa nõi ema noorema venna naisele öldakse nõulraie.

Karutatakse ka sõnaken-
deid, näiteks kuhizai kuhai
'isa vanema venna naine', kuju
haje 'ema venna naine'.

Julius Mägiste esitab
omunaise tähenduses veel ühe
termini ida-mari murdest:
tsütsüü.^{*} Sufius -nõ on te-

ma andmel kesama naist
tähistav sõna, mis esineb pal-
judes soome-ugri keeltes, vrd.
u nõ 'naine', vrd ni id.¹

kümase aja uurimused aga on
näidanud, et tegemist on pigem
deminutiivsufiisiga.²

¹ Mägiste, J., op. cit., S. 28-29.

² Bodrogi, Tibor, Die Gesellschafts-
organisation der finnisch-
ugrischen Völker - Congressus
Quartus Internationalis Fennic-
Ugristarum. Budapest 1975, S. 112.

Tüves on sün sõna ryjy 'ema
noorem vend'. Algselt olvat ryjymoo
tähendanud vaid 'emapoelne tädi'.

12. Tädi mees.

Analoogiliselt onunaisega kutsu-
tause ka mi isa-kui emapoelset
vanema tädi meest uyurza. Mi
nimetati ka isa vanemat venda.
Isa või ema nooremale õdele me-
hi kutsut ego sõnaga uyyexari.
Sama nimetus on ka vanema õe
mehel.

Selgub, et miisi tüvesid pole
palju, enamasti püütakse van-
gemate reguleerivate puhul läbi
ajada kas sõnaühenditega või
varem tuntud tüvedega, andes
neile võrvaltähendusi. On

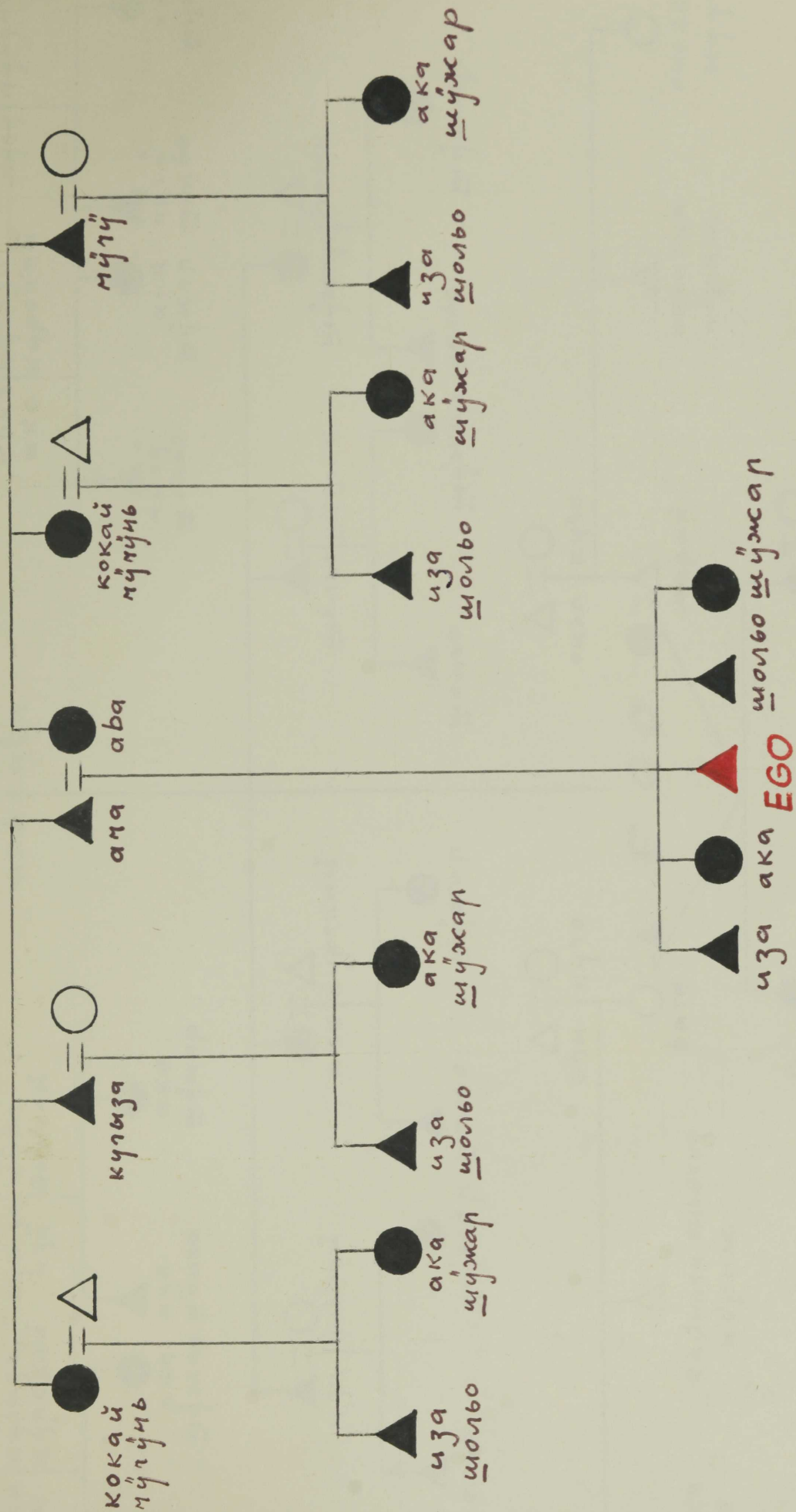
¹ Bodrogi, J., op. cit., S. 112.

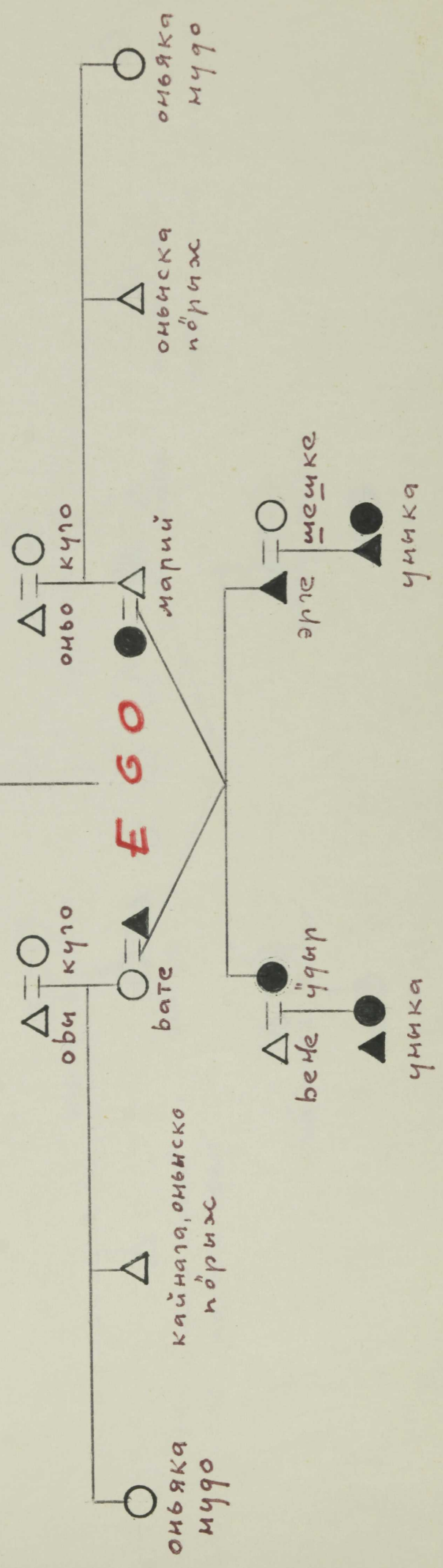
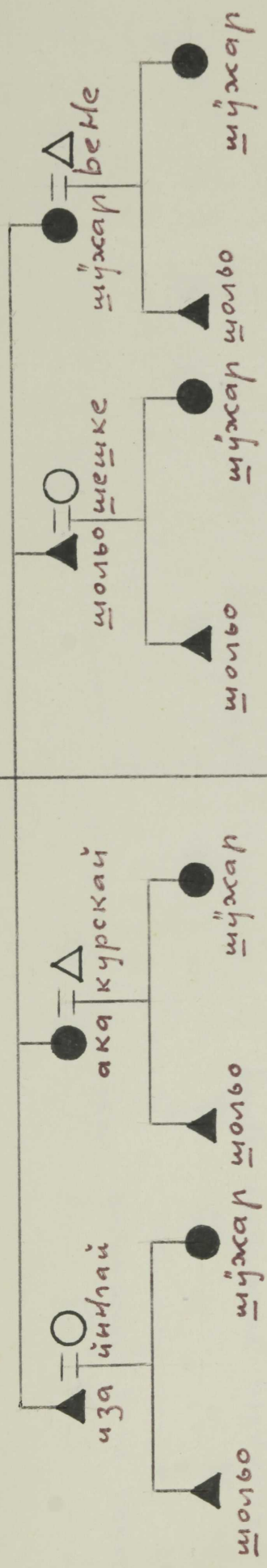
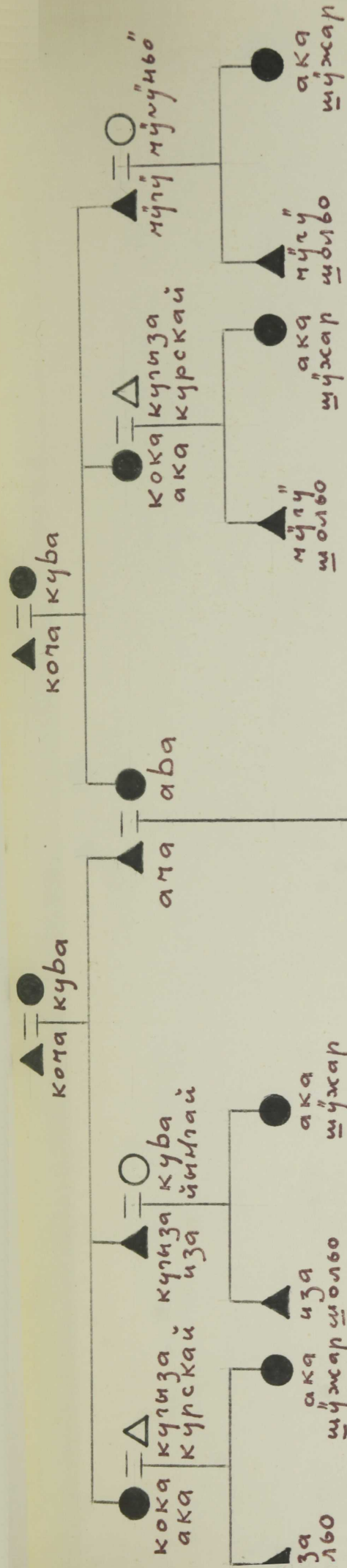
tähepanuväärne, et need tüved
on tarvitusele võetud just nel-
legi suhtes vanema sugulase
gaas, nooremaid nii olulisteks
pole peetud: vanema 'noore
vanem vend', vanema 'vanema
venna naine', vanema 'vanema
õe mees'.

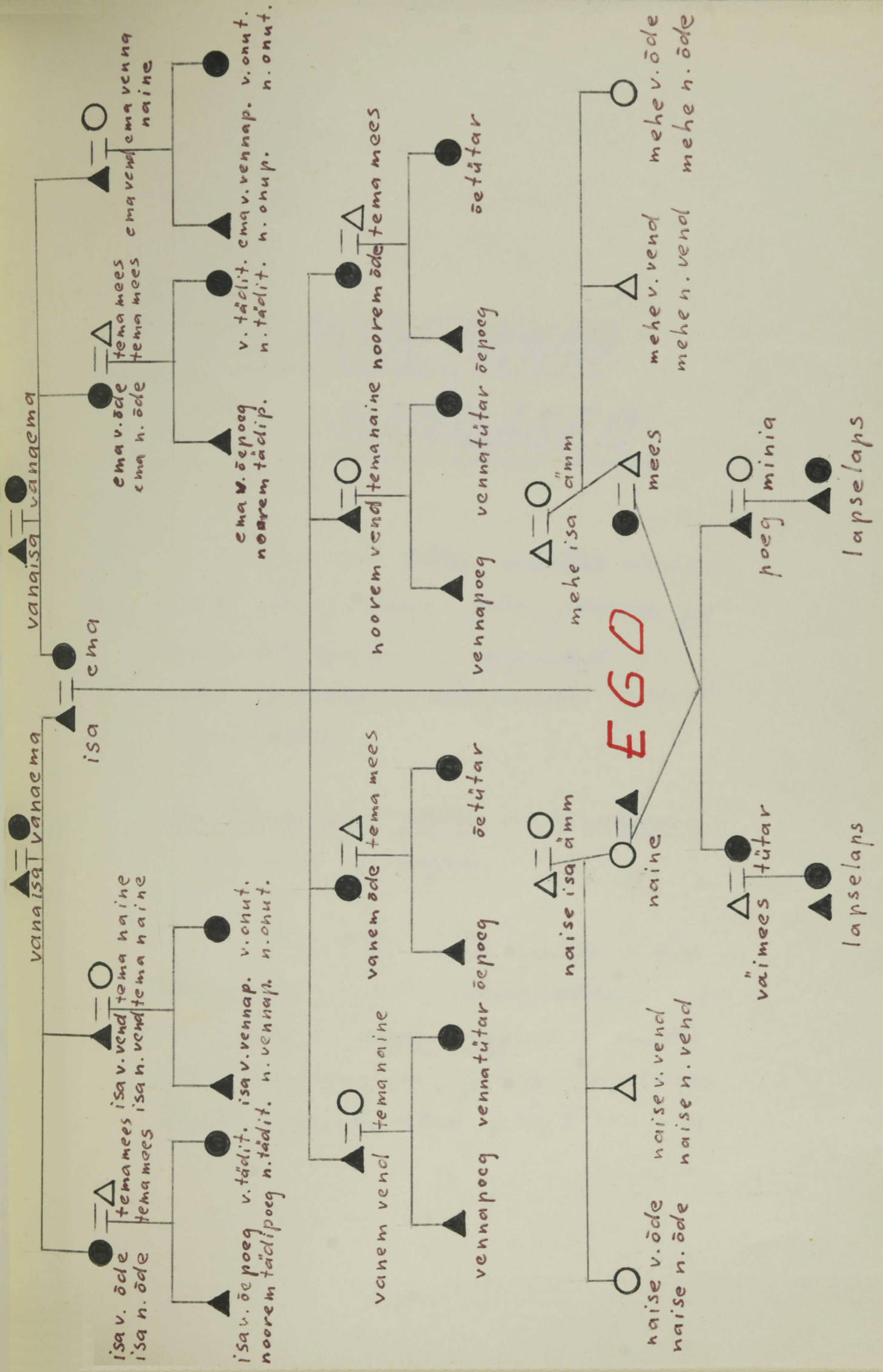
Kahesuast lihttövest,
mis tähistavad alikaasade tähe-
maid sugulasi, on 6 türgi-
tatari päritolu, see on mis ligi-
võetud 85%. Üks sõna (vanema
'mehe või noore noorem vend') on
iraani laenu ja üks termin
(vanema 'noore või mehe noorem
õe') on germanne.

Parema ülevaate mari pere
sugulastest peameid andma kaas
järgnevat skeemi. Esimese reisi
on esitanud kogumikus "Cong-

resus Quartus Internationalis Fennic-
Ugristarum" Tibor Bodrogi una
artibus "Die gesellschaftsorganisa-
tion der finnisch-ugrischen Völker".
Tunc regnum et erant alius
vittis uostandis diplomatis au-
tor, usque arsaamist hōlbus-
tanis et listud analogiline
sueen restiveelsete regulusime-
dega.

VI. L O O D E T A V A D SUGULASED

Poja või tütre kindlat armsamat võis pidada juba peaaegu perekonnaliikmeks, seepärast on selle peatüki olemasolu vahest ärgustatud.

1. Peigmees. käre, mr M. M. M. M.
noormees; peigmees.

Ei tüve selle suhte tähistamises ühe, varustatuse sõna käre, käre-mapiin, mille põhitäendus on poiss; noormees. Kust antud sõna pärit on, ei

õnnestunud olemas-divatest allika-
test leida. Siis vere, vere-mapi
niis ka mäemarilaste veru
(vd. on veru) tähendavad
ka valgelis t noormeest üldse.

2. Pruut. ygr 'tütar; tüdruk;
pruut'.

Sellegi mõiste jaoks tarvita-
tause sõna ygr kõvaltähendust.
Et tegemist on soomeugrilise sõ-
naga, on eripool juba mainitud.
Mäemarilastel on olemas väljend
ygr, ygr 'täiesti kindel
pruut'.

3. Arnsam. kyr 'arnsam; sõber'.

Sõna kyr on tõenäoliselt laen,
vd. töu köml 'esimene',

k'əmöl/lə 'armas; heasidamlik',
tat künjöl 'nida; tunne'
(Räs. I 150).

üöpataman 'armuse'.

Sõna on tuletis verlist üöpatam
'armastama', mis pärineb turgi-
tatari keeltest. Vrd. tšuv jarat
'armastama', tat jarat id.
(Räs. I 137).

Armsamat tähistab ka tatari
laensõna änkä 'kallis, kalline',
vrd. tat. änkaj 'pöördumine
vanaema poole', samuti sõna
Taš, m M Tämr 'kaaslane;
sõber; kallim'.

Torguev, op. cit., op. cit., c. 95.

ÜHISKONNA-ALANE

SÕNAVARA

Vanimad andmed asustusest viitavad mari ANSV alal pärinevad vanemast paleoliitikumist. Muistne mari rahvas aga kujunes alles 5.-10. sajandil. Tegeldi alepõllunduse, küttimisega, kalapüügi ja käsitööga.

8.-10. sajandini oli mari rahvas bulgaaride mõju all, 13. sajandil langes maa mongoli-katari inva alla. Nene riigiga ühendati mari maa 16. sajandil.

Muistne ühiskond oli veel aladel külaühiskond, esimesed linnad (Kokšaisk, Kozmodemjansk, Tsarevokokšaisk) tekkisid alles 16. sajandi II poolel.¹

¹ Eesti Nõukogu Encyclopedia. Maapär. Tallinn 1973, lk. 75.

Selle tõttu pauburi enam huri just
võla ja usumuri pündur sõha-
vara, see on vanem ning mitme-
verisen. Alates 16. sajandist
veilde tulnud sõnad on valdavalt
vne laenu.

Mitmed mõisted - mees, nai-
ne, suguvõde, hõim - kuuluvad
nii sugulus- kui ka ühiskonna-
alases terminoloogiasse.

Üldiselt on ühiskonna-alast
sõnavara vähem uuritud. Soomlaste
isivanemad lühivõrd permi rah-
vaste isivanemate jurest II
aastatuhande veeel. Ühiskond
tõllal oli mõistagi väga algeline,
vastav sõnavara pündus.

I. SUGUKOND JA RAHVAS

1. Sugukond. pogo, m M pogga 'sugukond'; sugulane'.
Vene laensõna, vrd. m pog 'sugukond'; suguvõsa; sugupõlv'.

M. Räsänen esitab sugukonda tähistava terminina tšuvassi laensõna vzra 'sugukond; päritolu', vrd. tšuv vžrŕ 'seene', tat ryu 'sugukond' (Räs. I 120). MPC-is sõna puudub.

2. Hõim. poq, poTHa', m M pót-
ia (C. ab. 113) 'hõim; sugulased'.
kene laensõna, & on poqTHa' 'sugu-
lased, omased'.

3. Rahvas. xarux, m M xarux 'rah-
vas'.

See on tatari laensõna, vrd. tat
xaryx, tüw xalx, tür xalix,
mis on araabia algupära (Räs. II 33).

4. Mees. nõpveel 'mesterahtas'.

Seda peetakse iraani laenuks, vrd.
mundžaaani puur 'poq' ja õigaa-
ni pir 'vana; vanamees'. Sama
päritolu olevat ka mari sõna

nõpuse 'naise noorem vend' (CML 79.).

Mäl-mari murdes esineb liitsõna
nijõpuse 'meesterahvas', mille mõle-
mad komponendid arutatakse pärine-
vat soome-ugri ajastust, kuid
ei püta tõenäoliselt, et liitsõna
ise oleks misama vana, vaid
nii mäl-mari pü. rje kui ungari
liitsõna terj on moodustunud
kummagi keele vabli elu ajal
(MTE Sz T 894).

Ka abielumest tähendav sõna
mapuni märgib meesterahvast üldse.
Termini päritolust vt. eespool
lk.

5. Maine. ijgypama 'naisterahvas'.

Sõna on tuletatud samast tüvest
kui ijgyp 'tütar; tütarlaps', see-
ga on tegemist gemiinsel termi-
niga.

6. Poiss. phye 'poiss, nooruk'.

Selle genuinne sõna, mad. e orb,
m orro, mad ypis 'ori'.¹ M. Wich-
mann eitab sõnale phye tähendust
'poiss; tüdruk; noor'.²

7. Tüdruk ygyr 'tüdruk; tütar'.

Selle arvatakse balti laensõna
päritolust vt. eespool lk. 47.

Selle peatüvi sõnavaara on oma
päritolult väga vana. On kaues
vene laensõna - рого ja рог, рогма -
samuti vana türgi - tatarl algupära
terminid: буга ja карик.

¹ Kazanskiy, D. E., К истории тюрских, арбер-
ских и збонских мабачевских сомастик
в марийском языке. - Вопросы марийского
языка. Купол - Йошкар-Ола 1976, с. 37.

² Wichmann, Gyö. Die türkische Lehnwörter
im tscheremissischen. - FUFXVI, Helsingfors
1923-1924, S. 43.

Ühisvõrras varem eksisteerinud mõis-
teid meisterahvas, naisterahvas ja
peiss tähistavad gemmüused sõnad
m M nõõpõrte, üggõpõnane ja põbzõ.
Üks sõna-õppõel 'meisterahvas' -
on laenatud inami keeltest,
üks termin-üggõpõ 'tõdruue; tütar' -
baltli keeltest.

II. RIIK

1. Riik. казна 'riik, kroon' & on
казна 'riigiasjandus; kroon'.

Sõna on algselt türgi pärit-
oluga, mari keelde aga tul-
nud vene keele kaudu. Põ-
hiliselt tarvitatakse seda kõ-
nekeeles.

Paralleelselt on samas tä"-
henduses võimalik vene sõna
roygarciho > mr J roygarci-
ba, mr M roygarci (ab. 94).

Tsaari ajal oli türgi tä"-
henduses kasutusel kyrma'ubuu
'tsaaririik' (kyrma 'tsaar').

2. Armeel. армия < on армия.

3. Härra. господин < on господин.
mit häär 'härra' esineb
kõnekeeles ja on tatari keele vahen-
dusel laenatud vene keelest :
< tat soar < on соар, соарун
(БМ 2 12).

Karven kasutatakse vanane-
nud sõna ога, põhitähendusega
'peremees'. P. Konda esitab ka
sõna olgot 'härra, isand' (Kok. 29).
Mäemarilased tähistavad veneke-
elist sõna господин vaid
mitmuses ning huvitav on see,
et nii öeldakse laiskade inimeste
kohta.

4. Kindral. генерал < on генерал.

5. Kodanik. гражданин < on гражданин.

6. Peamees. Tõpa 'ülemus; härra;
nohtunik'.

Tatari laensõna, rd. tat
türa 'nohtunik; ametnik', tšuw tõ-
ra 'nohtunik', wig tõ'ra 'silma-
paistew mees' (Räs. II 71).

7. Polie. noork, mr M börcke 'polie' < on
noork.

8. Raha. okca 'raha'.
Tšuwasi laensõna, rd. tšuw oksa
'raha', tat. akča id. (Räs. I 159).

9. Rood. potā < on potā.

10. Sõda. cap, ka boŭma < on boŭ-
ma, mr M boŭca.

11. Sõdur. cairtak < on conqat.

12. Tsaar. kyruxa 'tsaar; keiser'.

"Mõeldi vananenud sõna, aru-
tavasti tuletatud gemiinisest
tüvest kyry 'nur'.

13. Vangla. kazamaT, m M kuzumaT <
on kazemaT (Cab. 98). Järeltä-
tause ka venekeemilisest тѣрма,
m M тѣрма < on тюрма (Cab. 119).

14. Väeosa. pacTB < on pacTB.

15. Vürst. кмаз, кмаз, кмаз <
on князь (Cab. 99).

"Mäl viitatud riigiga otseselt
seotud terminid pole keeleliselt

eriti huvitavad, enamik laenu-
dest on üle võetud vene keelest.

17-st terminist 12 on vene laen-
sõnad (~ 69 p), türgi tatari lae-
ne on 3 (~ 18 p). Üks sõna on tule-
tatud gemiinusist tüvest ning ühe-
cap 'õda' - etümoloogia jäi tund-
matus.

III. KIRIK JA USK

Sellessegi valdkonda kuulub
hulk sõnu, mille täpset arvu
on raske määrata. Mingit si-
sulist jaotust teha ei saa, on
vaid loodud näiteid sõna-
dest, mis tähis tavalis kirikust
ja usku puudutavaid mõisteid.

1. King. rome, mr M uamr 'king'.

mr M uamr on genuine sõna, ved.
on henki, ups heng, vdj entši,
'king; süda', udm tšing 'suits',
r tšin, h tšõnk (SKEST 69).

Kirjameelse rom kohta võib väi-
ta, et sõna on pärit tšuvasi kee-
lest, vrd. tšuv tšon 'hing',
tat jan id., uig žan id. (Räs. I
233).

Sõna opt 'hing; enesevalitsamine'
on geminiinne; vasteid on esita-
tud permii ja obi-ugri keeltest.
vrd. k opt 'vari, viirastus',
udm ypt 'hing', h opt 'peamine;
peamees', mns öter 'härra; kange-
lane' (KJCK 2. 208).

2. Икон. юмолга, m H ükom 'ikon'.

Kirjameelse юмолга tähendus on sõna
юмо 'jumal', millel leidub vas-
teid läänemeresoome keeltes, vrd.
m jumala (SKEST 122). Tõule
on liidetud veel teine sõna olga 'tah-
vil'. Mäemarilaste ükom on

nene laensõna L on икона.

Ikona, mis asetseb ikoon, nime-
latakse коммюнк, коммюнк.

3. Ingel. ангел, m J ангел 'ingel'.

See on vana tõuvasi laensõna,
vrd. tõu sihtsi 'jumalus',
tat sakcy 'valvur', tadž сак
'ettenägelus, valvas' (Räs. I 215).

4. Jumal. юмо, m M юмо 'jumal'.

Sõna on pärit soome-ugri algkeelest,
vrd. sm jumala, uj jumala,
mol Yumi, volj jumara (SKEST 122).
Toivonen on sõna kaheldavalt pida-
nud aaria laenuks, viitades
rõõdluskes sanskriti dyumān
'helge, kirgas'. Berescki peab

on 10 mo indo-euroopa laenuks.¹

Sõna kaba 'taevas; saatus, jumalus'
on tüwasi laen, vrd tüw kebe
'vaim, kes valitseb inimest' (Räs. I
139).

M. Räsänen esitab veel sõna
Bäsmöla 'jumala nimel' ja tões-
tab selle tatari päritolu:
tat bižmollä id., vrd biž-
mildä id., tüw päsmöl id.
(Räs. II 24).

5. Jumalateenistus. богослужение < on do-
рослужение, m M служба < on служба
kasutatavaks ka liitsõna божественная <
божск 'jumala' + 'töö' нама.

6. Jumalat paluma, бужане 'jumalust,
vaimu paluma'.

¹ Топеуский, Т., op. cit., c. 13.

Tõuvasi laensõna, val. tšuv viðžh
'jaluma', tal ūtõh id, mang
õ'äi 'vastama; üttema' (Päs. I 122).

7. Kabel. расаиук, расовна,
mr M уа'шомья (Cab. 122).

Kirjakeelne расамга' ja mäl-
mari muude уа'шамья on veel
laenuid & on расовня 'kabel'.

8. Kelmistu. мй'рапра, mr M кыраг-
рума' & on кыгбунге' sumi-
aed (Cab. 99).

Kiidu-mari muude мй'рапра
on tuletatud sõnast мй'рап
'hand'.

9. Kirik. церке, mr M цёркөи &
on церковь 'kirik'.

10. Kirikuteener. нокамаарь L on ноко-
маарь.

11. Klooster. монастырь L on монас-
тырь.

12. Koht jumalateenistuse pidamises.
m M meerik 'koht teenistuse pidami-
seks' on türgi-tatari päritolu,
nd. tat šyilyk 'kevadine hoerdami-
ne', tšuo šyilyk 'land pulmaküla-
liste jaoks' (VĖWT 445).

Räsänen väidab, et sõna on vene
algupära: L on стынныкъ 'maja
taga olev kamber, sahvri', стын-
ныя 'hüütl'.¹

¹ Räsänen, Martti, Wortgeschichtliches
zu den Sprachen Wolga-völker.
FUF XXVI, Helsinki 1939, S. 137.

13. Kurat. Täpe 'kurat!' (hüüdsõna).

Tegemist on tähenduse ülevandmisega
tatari sõnast täre 'rist'.¹

kybejs 'mütel. tige vaim; lohemadu'.

Tšuvassi laensõna, vrd. tšuv vovoz ~
lovov 'nõid', tat ubyr id.,
tür obur id. Kõik need on tuleta-
tud türgi verbist op 'neelama;
nisre hingama' (Räs. I 124).

ardacta 'mütel. kurat; halb vaim
kuristikes ja soodes'.

See on tatari laensõna, vrd.
tat albasty 'majavaim; halb
vaim' (Räs. II 20).

¹ Topogeeb, qd. II, op. cit., c. 103.

näpu 'kurat' on tatari laensõna,
 rd. tat. päri 'kurivaim' (Räs. II 50).

Tatari laen on ka kurypa 'majavaim',
 rd. tat. kurypa id. (BKA 8-9).

ud 'kurat; uel-õci määvaim'.

See tatari laensõna on tuntuimad
 antud tähenduses väikelüüalistest
 sõnadest. rd. tat. sjä 'härä';
 majavaim', tšuv ijs 'halb
 vaim' (Räs. II 27).

mañtan 'kurat' on samuti ta-
 tari laensõna, rd. tat. šajtan
 'kurat', tšuv suñttan id. Räsä-
 nen omistab sõnale araabia algu-
 pära (Räs. II 62).

14. Nõid. bylöp (kylä), 1030 (kylä).

Nõid on uiganeelsed terminid,
 peale nende on kasutusel veel kaks:

üomze 'nõid, võler', mis on tšuvast
laensõna, vd. tšuv jomss 'võler',
tat jom id. (Räs. I 135) ja kõ-
paza 'nõid', tatari laensõna,
vd. tat ku'raza 'nõid' + küs
'nägema' (Räs. II 40).

15. Chuerdama. rokrain 'ohuer-

dama', rok 'paganlik ohuer'.
Laensõna tatari keelest, vd.
tat čuk 'üks rahva pidupäeva-
dest', tšuv tšük 'ohuer' (Räs. II
80).

māgrp 'rahaline ohuer palvetamise
juures' on iraani laensõna, vd.
tadž naʒr 'lubadus; vande'
(CML 79).

16. Paluma. cōpbarain, nr M
capb'arain 'paluma'.

Türgi - tatari päritoluga sõna, vol.
uig jalbar, jalwar 'paluma',
tür jalwar, tat jalbar, tšuv
solvär, šulvar (VEWT 182).

17. Palve. морутба, m M морутба
'palve' L on морутба.

Kanitatavaks na liit sõna кыраарам
мүт 'palve' L кыраарам 'palveta-
ma' + мүт 'sõna'.

18. Palvetama. кыраарам, m M

кыраарам 'palvetama'.

Tänapäeval tähendab кыраарам,
mää-mari mures 'kummardama',
selline ole sõna tähendus varem
ka müdumari lastel, alles hilisemas
aegajärvis tarvitatakse terminit
tähenduses 'palvetama'. See tä-
henduse muutus leidis aset juba

marilaste valdi da ajal.¹ Sõna
ulatub some-ugri algveele, vd.
sm kumarta-, md komans 'kum-
mardada', udm kymal- 'ümb-
paistama', u homori 'hõgas'
(Coll. 28). Ungarland area-
vad, et verb on samatüveline
kui sõna kumo 'taevalagi', taeva-
rõlv', murali algveele vorm:
* kuma (MTESz II 138).

Kummardamisega on seotud
ka tatari laensõna tä'kä'ü'lək
'kcht paganlikees kummarda-
mises', vd. tat tä'kä'ü'lək id.²
MPC-ist seda sõna ei leia.

19. Papp. non < on non, darum-
na, mr M bä'ürka < on darumna
'isane'.

¹ Березкин, Т., op. cit., c. 13.

² Торгеб, Ф. И., op. cit., c. 101.

20. Papinaine. non uyba 'papi rit',

m M matbuka 'emake'.

Papi naise tähistamisest naimatause sõnasõnaliselt tõlget 'papi naisest', määmarilased uutsüüad teda veel emakeses nagu pappi ennasst isakeses.

21. Paradis. ypamak, yzmak 'paradis'.

Tatari laensõna, vrd. tat oʻzmak id., uig uʻzmak id., kir uʻspak id. Pärsäni järgi on sõnal pärsia päritolu (Pärs. II 83).

22. Patt. azrak 'patt' = tat

jazyk (Kek. 61).

23. Posija. nozo 'nõid; posija'.

uybegume 'posija'. Rende

sõnade etümoloogiat olemasolevate
allikate põhjal ei õnnestunud lei-
da.

24. Pühak. chaycu ku chaycu.
uzre 'pühak', vd. tat uzre
id. (B 49 12).

25. Pühakoda. кыркан 'pühaku'.
Türgi-tatari päritoluga sõna,
vd. tür Xörban 'vaim', tür
urhan 'ohver', kas urman,
urmal 'ohver' (VENT 302).

26. Rist. крест, крёс, nr M xpe-
ci ku krest.

27. Ristiema. крестба, nr M кыр-
äbä 'ristiema, vader'.
Mäl-mari mures kasutatav

türisõna кыр 'vader' on samuti
vene laen (CkA 90). Sõna on tun-
tud ka niidumarilaste juures.

28. Ristiisa. кpecara, mille кыр-
а́та 'ristiisa, vader'.

vaderite tähenduses kasuta-
tause ka sõnu кырнаа ja
кыр+бoтa, millele veeljäreht
andis tähendused vastavalt
'ristiema või isa ema' ja 'risti-
ema või isa isa'.

29. Ristipoeg. mille кыр, ka кыр(a)-
эpre.

30. Ristitütar. кыра', ka кыра(a)йгыр.

кыра ütleb ristiemale ka risti-
lapse ema.

31. Ristina. роккмаи 'ristida lask-
ma', m 3 роккмагараи 'ristina',
роккмамо 'ristitu'.

Türgi-tatari päritoluga sõna,
vrd. tat çukun 'ind ristida
laskma' (VEWT 114).

Kirjanduses on ka väljend төрмө
ныптану samas tähenduses.

32. Surm. m 3 äzär 'surmatund'.

Tatari laensõna, vrd. tat äzäl
'surmatund'. Päs'äneni arvates
päineb tatari sõna arabia kee-
lest (Päs. II 24).

роккмаи 'surm'. See sõna
on pärit muhali algusest, vrd.
m kucl -, m d kucl -, «S kucl -,
mns kucl, h kucl, selic qu,
kam ku - (Coll. 28).

33. Sünd. mornam 'sünd' & moram
'sündima'. Sõna on pärit
volga-permi ajast: * čūŋ 'sündima',
bod. u ryschu 'sündima'; ilmuina',
uclm riwuch 'sugulane; sugu',
mlb raroms 'sündima', h šōš'i
'kaduma' (Köckel 312).

34. Usk. beqa & on beqa 'usk'.
üjra, m M iora 'komme, usk' on
tatari laensõna, bod. tat žola ~
jula 'komme', tsuv jōla id.
(Päs. II 31).

35. Usklik. kommaran jumavime
'jumala uskuja'. Mõlemad
sõnad on gemmiinsed.

36. Uskuma. jumaram, jumargaram
'uskuma'. Sõna võib olla pärit
läänemeresoome-volga ajast, bod.

и ускума 'uskuma, loetma',
sm uskoa id., md ozmome
'palvetama', mille mari vaste
ositatakse ühismärgiga (KJCK & 332).
Socme unijate arvates ei ole
sm uskoa isendatai permi
vastetiga, mari vastet nad aga
ei siitagi (SKES^v 1554).

umamam 'uskuma' on tatari
laensõna, md. tat iman id.
(Päs. II 27).

Selles valdkonnas on ilmsel türgi-
tataril päritolu sõnade suur arv,
neid oli 26 50-st (~ 529). See
on ka mõistetav, kuna väga pal-
jud usu ja uskumustega seotud
mõisted on pärit just ristiusu-
sest ajastust, mil maal
valitsenid mongoli-tatarid hoi-
mund. Ristiusu võeti mari-

maal pärast alles 18. sajandi
veskel, viiden- ja idamariidel
säilis olulisi eelkristlike usumunus-
te märkeid 20. sajandini.¹
Eespool on ristiusuga seotud ve-
ne laensõnu 13 (26 p), kuni
veeles on neid märksa rohkem.

Suhteliselt palju on gemmünseid
sõnu - 7 (14 p), mõned neist
on pärit isegi murali alguse-
lest. On ka üks iraani
laen ning kolm tundmatut
päritolu sõna.

Antud sõnavara on täna-
päevalgi antvaalne, rahvas on
sunnult osalt veel ristiusu mõju
all. Keeljuhi sõnade järgi on
määmarlastel praegu 3 tegut-
sevat kirikut ning papp
vaatawat healega, kes neis

¹ Eesti Etimoloogiline Entsüklopeedia.
Maap - joir. Tallinn 1973, lk. 76.

veib, kes mitte. Eriti levinud
on aga momendil noorte täd-
nante seas.

IV. KÜLA

1. Küla. ar 'küla; küla-, paikkond',
korxox ar 'kolhoosiküla', ar ka-
ruk 'inimesed' (karok 'rahvas').
Tõuvasi laensõna, vrd. tõu jal
'küla', tat il id., kir el id.
(Bäs. I 129).
mr M cõra 'küla' & va curo 'küla',
ida-mari mures taritatakse viija-
neelset sõna ar.

2. Esimees. byüran, byüratune 'esi-
mes, juhataja'.

Sõna on tulitatud geminiisest
tüvisõnast byü 'pea', vrd.

om oiva, oivalta 'oivaine, võr-
ratus', lp oaiue 'pea; peamees';
liider', mns oawa 'pea', nee yälj-
wa id. (coll. 44).

Kasutatakse ka otsest käänu
vene keelest upregcetarun < en
upregcaterb 'esimees'.

3. Yuhatus. управление < en управ-
ление.

4. Klubi. клуб, клуб < en клуб

5. Kolhoos. колхоз, m M колхозы (Sab. 100) <
en колхоз.

6. Koosolek. m N попомоани, m M
соврати, m N соврамы (Sab. 116) <
en совратине. Varem kasutati
ka sõna скот < en скот 'kari',
karikoomad.

7. Kulak. Keelejuhi andmetel
niidumari lastel see sõna juurdub,
rahvas ölnud väga vaene ja uula-
nuid põlnud. Kirjanduses on tar-
vitusel vene sõna кулак.
Mäe-mari murdes on termin jõu-
ka inimese kohta: naabre jõgi,
mida hiljem ka uulaku tähen-
duses tarvitati.

8. Kõrts. mr N kadax, mr M kabax =
mr kadax 'kõrts'. Ühe keele-
juhi sõnade järgi pole kõrtsel
Marimaal olnudki.

9. Kulatanav. yplew, õriuga, oruga,
mr M õriuga, õruga (ab. 120) = mr yau-
uga 'tänav'.

Tavaliselt kasutavad niidumari la-
sed oma mari sõna yplew, mäemari-
lased aga vene keelest üle võetud
terminit.

10. Maja. nopt 'maja, tare'.

Kalina järgi on sõna balti laen, vrd. lee pirtis 'saun', lā pirts id., sm pirtti 'saun', mitsutare'. Samast pärineb tšuvassi pürt (JKBL 183).

Nasmeri arvates kirj pertti 'tuba' on laen vene keelest (ЭСРЯ III 245). Hilisemad soome murjad peavad mari sõna vene laenuks, läänemeresoome sõnu aga arvata vasti slaavi laenuks, vrd. von * noeptb 'saun'. Vähem tõenäoline, kuigi sageli esitatud, on nende arvates balti laenu võimalus (SKES IV 576).

Käe-mari murdes kasutatakse jällegi vene laensõna Товра < von gova 'maja'.

11. Noortemaja, s.o. maja, kus noored
õhtuti koos käisid. noortetuba
hõpt, sõna-sõnalt 'noosolevate
maja'.

12. Pidu. naiparu, naiparu, m M
äüo 'pidu'. m M npazguk < on
npazguk 'pidu'.

naiparu on tatari laensõna, vrd.
tat bajram 'pidupäev', tšuv
pajran id. (Räs. II 50). Räs äänes
avalab ka samas, et sõna on araa-
bia algupära.

13. Pood. ranqa, m M ranqa, ran-
ke < on räbka 'pood'.

14. Pulmad. ajam 'pulmad'.

Sõna on tšuvasi algupära, Räs ääse
järgi on vastav termin ka lõuna-

tüingi keeltes.¹ Samas esitab ta
ka teise sõna samas tähenduses:
sõr/märij 'pulmad'. Sõgi on
tšuvast laensõna, vrd. tšuv
sormary. Mari keeles on sõna
sõrmärij tuletatud verbist
sõras 'töödama'.

15. Saun. moŋra, m M moŋoŋa,
moŋa, moŋa 'saun'.

Sõna on vene algupära < sauna-
ma, laenatud on see ka tšuv-
vasti keelde, vrd. tšuv mol'd-
ža.²

16. Talgud. mijna, m M biŋa,

¹ Räsänen, Martti, Wortgeschichtliches
zu den Sprachen Volga-völker. -
FVF xvii, Helsinki 1939, S. 140.

² Räsänen, M., samas, S. 128.

mr J hüüra ' talgud '. Sõna
etümoloogia vättesaadavatest al-
likatest ei selgunud, nähtavasti on
see mari oma sõna.

17. Talupoeg. mr N красавчик,
mr M красав L on красавица.
Peale selle vene laensõna esineb
mää-mari mudel sõna мезиш
' väene talupoeg '.

18. Trahter. Трахтер L on трахтер

19. Veski. Васки, mr M Васки

Sellegi huvitava sõna pärit-
olust ei õnnestunud midagi
kindlaks teha.

20. Viin. apaka, mr M äpaka.

Tšuvasi laensõna, val. Ašuv
arak, äräk 'viin', tat aracy,
araabia arak (Räs. T 114).

uonkap apaka 'vein', sõna -
sõnalt 'punane viin'.

Selles valdikkonnas on ülla-
tavalt vähe gemmüseid sõnu,
ainult 1. Enamik on jällegi
uue laensõnad (55%), türgi -
tatari päritoluga termineid
leidub 5 (~23%). Kelja sõna
võib lugeda mari oma sõna-
daks, see on ~22%.

V. LINN

1. Linn . ora , m M xara .

Tõuasi laensõna , rd. tõu
xara 'linn' , lat xula id.
Sõna on türgi keelt araabia
päritolu (Räs. I 160)

Tüpl ora , m M Tbinn xara 'pea-
linn' . Tüpl on soomeugri-
line sõna , rd. om tüvi ,
e türi , m d teij , teja 'lähedal' ,
rdm din 'haas' , algus , u
tö : töve 'alus' (Coll. 120) .

orace , m M arantymur 'linlane' .

2. Aptek. anteka L on anteka.

3. Brigaad. spuraga L on spuraga.

4. Kindlus. kapman 'kindlus'.
õp vanemuine 'kindlus'.

kapman on türgi-tatari sõna,
vd. tsuv karmen id., komaani
kārmān 'linn; kindlus' (VEWT 256).

5. Kino. kumo L on kumo.

6. Kollektiiv. aïmak 'grupp inimesi, kollektiiv' on tatari laensõna, vd. tat aïmak 'palju, inimesi, suur [näiteks perekond]',
kir aïmak 'maa, krai, territoorium' (Bk 2 3).

7. Masin. машина', машин'и, m M
машина" < on машина 'masin'.

8. Museum. музей < on музей.
Nümax aja keelemeendustlik sõda
on томтер < томто 'vana'.

9. Restoran. ресторан < on ресторан.

10. Teater. театр < on театр.

11. Tehas. завод < on завод.

12. Turg. назар < on базар.

13. Töö. нама, m M на"ма".

Isaani laensõna, vrd. ladõ не-
ма 'kõnitõõ', tegevus' (CkA 79).

14. Tööline - hamael, m M paht-
muk L on pahtumuk.

Karem eli mäl-mari mures kasu-
tusel na mõiste täpze 'tööli-
he' (täpi 'tam, maks').

15. Vabrik - habrik, m M

opälpuk L (ab. 120) L on opälpuka.

Ootuspäraselt on linnaga seotud
terminoloogias enim vene laensõ-
nu. Tekkisid ju esimesed lin-
nad Marimaal 16. sajandil, mil
marilased ühinesid Vene riigiga.

Vene laensõnu antud töö's on
M (~70 g). ~18 g on türgi-tatari
päritoluga sõnu, üks termin -
tüpl - on genuinne ning üks
sõna - hama - on laenatud
iraani keeltest.

VI. INIMENE MITMESUGUSTES POSITSIOONIDES

1. Keijus nyrugo, nr M nyoma -
ma 'keijus'. Keijakuulhe
nyrugo on tuletatud sõnast
nyra 'küsima', se verb
omakorda sõnast nyr 'küüs',
millel on murale algupära,
vd. m nyori, vdj tüsi
id., li küntš id., mol &
kendže id., een kõra,
koda id., nee hada id.
(SKES II 255).

Mää-mari murde nyoma
põhitähenähtus on 'raene'.

2. Kassapidaja . mr N okca nooruko ,
mr M kozmareu . Kuidumari las-
te sõna sõnasõneline tõlge on
' raha nõguja ' , mäl-mari mur-
des tarvitatakse selle laensõna <
on kozmareu .

3. Kostiline . naicucner < on naicuc-
ner .

3. Külaline . yna , mr M sooma .
Tšuvass'i laensõna , vrd. tšuv
xona ' külaline ' , tat kunax
id . , mong konox id . (Räs. T 255) .

4. Lamber . mr N ky'tj'ro , mr M
ky'tbizh .

5. Lapseheidja. мамбака < vn мамба,
mr M азайга sõna-sõnalt 'lapse
teenija' päineb tõuvasi kee-
lest.

6. Latatara. гордеж eritab
antud tähenduses kaus latari
laensõna: larõldõk 'l-lasuu',
latatara ja lõgõrdõk 'lobi-
seja', vd. tat lõgõrdõk.¹
Mari keeles on ka verb мурьга-
там 'lobisema'.

7. Lesk. муракш 'lesk' (Kok. 44).
мур 'pool'. MPC-is sõna ei ole.
Турок 'leskmees, -naine' on
tõuvasi laensõna, vd. tõu

¹ Топтеб, Ф.И., Ф.И., с. 99.

täläk 'leskmees; vallaline',
tat tol, jak tulajah (Räs. I
226).

Tyruk baze 'leskenaine',
Tyruk napuni 'leskmees'.
obauka, m M obauka 'leskmees'.
Räsänen esitab sõna tuvasi
laenuka, ved. tšuv orboška
'abielumees', alt abyška. Mari
orbaška tähendus aga olevat
'leskenaine' (Räs. I 157).

Peamiselt tuntakse seda sõna
noid mäl-nari murdes.

8. Meister. ycra 'meister, väsi-
tööline'. Tatari laen, ved.
tat ostā 'kunstnik, meister',
tšuv ōsta, ostā. Pärit on
sõna pärsia keelest (Räs. II 82).

9. Mölder. meibnik, mr M meib-
nik & on meibnik (Sab. 103).

baam oza 'mölder', sõna-sõnalt
'vesi peremees'.

10. Peremees. oza, mr M xoza.

Tšuvai laensõna, val. tšuv

kuza 'peremees; kaupmees',

tat koža ~ kuža, tšuv koža,

on xozaam (Päs. T 172).

oza mapui 'mees'.

11. Perenaine. oza kuha 'peremehe
naine'.

12. Röövel. mr J razbomnik,

mr M vrozbo'mnik & on razbojnik
(Sab. 113). Kazutatakse ka

sõnu толкмо, артме.

13. Seltsimees. untam 'seltsimees'.

Tšuvasi laensõna, vrd. tšuv
joldas 'seltsimees', tat juldas
'reisivaaslane', tat jul 'tee',
tšuv jul id. (Päs. I 135).

untam 'seltsimees' on tatari
laen, vrd. tat untam id.
(B. M. A. 12).

14. Sepp. annat, mr M annat.

Sõna etümoloogiat olemasolevate
allikate põhjal selgitada ei
õnnestunud.

15. Sõber. Tahl 'sõber, seltsimees'.

Tšuvasi laensõna, millele Päsänen
omistab iraani algupära, vrd.
tšuv tay 'sarnane', tat tiy

'sõltsimees' (Päs. I 218).

TOC 'sõber, sõltsimees' on tatari
laensõna, vrd. tat duş dos
'sõber', kir dos, tür doş.
Türgi-tatari keeltesse on see lae-
natud pärsia keelest (Päs. II 71).
Vrd. pärsia dōst (VEWT 139).

16. Teadlane. mN yū gēre ('yū
'am', mN yē'mbū & on yē'mbū
'teadlane'. Keelimeenendust
termin on maure ('maure
naamael 'teaduse tööline').

17. Teener. yoṣa 'teenija; tööline'.
Tšuvassi laensõna, vrd. tšuv
čura 'poiss, teener', tšelč čury
'poeg ja tütar', arm caray

'poiss, teener' (Päs. I 233).

kuyl 'teener, ori' on türgi-
tatari laensõna, ind. mäg
kuul 'teener, poiss', tat kuul
(VEXT 297).

18. Treial. Tokapb Lon Tokapb.

19. Vaeslaps. Tyrtuk (üora).

Tegemist on sama sõnaga, mis tä-
hendab ka leske.

20. Vallaline. ozak 'vallaline'.

mr M moroguy Lon moroguy.

kare, karenapuni 'vallaline mees'.

ozak on tiuvasi laensõna, ind.

tiuv dozak 'vallaline', tat

kazak 'vaba, sõltumatu in-

mene (Räs. T 173).

Mari kirjamees on sama pärit-
oluga sõna kazak 'kasakas',
ida-mari mures aga tähendab
ka kazak 'valeline; lesk'.

21. Vanapoiss. mooro kare 'vana
poiss'.

22. Vanatüdruk. mooro ügrip
'vana tüdruk'.

23. Varas. kapak, hop-kapak 'va-
ras', vd. tat. dup, kapak id.
(BM 9 17).

Antud diplomiteos käsit-
letud inimese ametite ja positi-
sioonidega seotud sõnavaras
on vene laene 239 (6 sõna).
Tegelikult on see arv mõnevõrra

suurem, töös on esitatud vaid
näiteid. Türgi-tatari pärit-
oluga on 61,5 % antud sõnadest.
Nende hulka on ka loetud tüüväsi
ja tatari laensõnad, millel
algselt on pärsia või iraani pä-
ritolu. Kolme sõna - annat
'sepp', ki'tij'ro 'lambur',
yü'geru 'teadlane' - etümo-
loogia jäi selgusetuks. Geniis-
süd termineid on ühes, kui
mitte arvestada nende hulka
mo'laokare 'vanapeiss' ja mo'bro
ij'qep 'vanatüdruk', kus vi-
mases mõlemad sõnaühendi lii-
med, erimeses vaid esimene
on soomeugrilise päritoluga.

Türgi-tatari päritoluga
sõnade rohkus on mõistatav,
teinud ju mari ühiskonna
tormiline areng just türgi-

katarilise ajaal. Kõik hili-
senaad inimese erinevat ame-
tid ja positsioonid on nime-
tatud uue sõnadega.

KOKKUVÕTE

Mari keele singularalasest sõn-
varast põhilise osa moodustavad
lihtterminid, näiteks tykour 'su-
gu', sugulane, aba 'ema', ombo
'äi', em 'perikond' ja teised.
Kokku on selliseid sõnu 45. Neist
24 (53,3 %) on türgi-tatari pärit-
olu, misjuures tatari keelest on
laenatud vaid 5 sõna, ülejää-
nud 19 on tõenäoliselt laensõnad.
Geminiseid sõnu on 9 (20 %):
ara(?) 'isa', əpre 'poeg', uza
'vanem vend', nyha(?) 'vanaema',
nyry 'ema vend', nyryza 'isa

vend', obv 'ema isa', beble 'või-
 mees', nygo 'mehe noorem õde'.
 Iraani laene on 2(4,4g), sama
 palju ka vene keelest üle võe-
 tud nimetusi. Kahel sõnale -
ygyp 'tütar', tüdruk' ja ny'xap
 'noorem õde' - võib väsimärgi
 all omistada haldi algupära.
 6 sõna etümoloogiat olemasoleva-
 te allikate põhjal selgitada
 ei õnnestunud.

Teise, väiksemasse rühma kuuluvad sõnad, milles üks kompo-
 nent on sugulust märkiv sõna,
 teine aga mitte. Näiteks topa-
tykbur 'kauge sugulane', raak-
tykbur 'lähedane sugulane', nyr-
bate 'naine viimesest abielust',
onygyp 'vanuselt teise õe mehe
 õde' ja teised, kokku 13

sõna.

Kolmandasse rühma kuuluvate sõnade arv on teoreetiliselt lõpmatu, selliseid sõnaühendeid saab moodustada mistahes sugulusastme tähistamis-
suse kahte esimesse rühma kuuluvate terminite abil. Olgu näiteks loodud, uzak aprasce 'vanema venna poeg', marbok aprasce 'noorema venna poeg', akam ijgypno 'vanema õe tütar', kyrzan kyhan 'isa vanema venna naine' ja paljud teised.

Sugulust määritavaid termineid on kaes, üks neist türgi päritolu (Tykbuk 'sugu; sugulus'), teine vene laensõna

(pego 'sugulane; sugulus').

Perekonnaliikmeid tähistavatest sõnadest on geneeriliseid 4 (18 p). Need on uza 'vanem vend', ara (?) 'isa', apre 'poeg' ja nyha (?) 'vanaema'. ygyr 'tütar', tüd-
ruk ja nyneap 'noorem õde' arvatakse üldiselt hõlgi laenu-
de hulka, kus sõna - napun
'mees; abikaasa; marlane' on iraani
laen. Vene laene on 2: ymerka
'lapselaps' ja mM naha 'vana-
ema'. Enamike perekonnaliik-
metest aga tähistavad laensõ-
nad türgi-tatari keeltest, neid
on 12 ehk 55 p, näiteks ey
'perekond', hate 'naaine', abika-
sa, morbo 'noorem vend'.

Lähisugulust väljaspool
perekonda tähistav terminoloogia

ei ole keeleliselt eriti huvitav.
Siit leiame vaid kahe gemmii-
set sõna: nyry 'ema vend' ja
nyryza(?) 'isa vend'. Vanemat
tädi tähistava sõna noqa etü-
moloogiat olemasolevatest alli-
katest leida ei õnnestunud.
Antud peatükki ülejäänud ter-
minitel on kõnesoleva tähendus
vaid kõnaltähenduses.

Abiellumise vanden teerui-
nud sugulust tähistavatest
terminitest 2 (orebo 'ai; mehe-
isa' ja Tyrrar 'mehe isa naise
isale ning vastupidi') on türgi-
tatari päritolu, 2 sõna on
gemmiiinsed: berle 'vaimes; noore-
ma õe mees' ja oborobu 'naise-
isa'. Nimetuste nyro ja
munne 'ämm ja minia' etümo-
loogia jäi selgusetuks; küllap

on tegemist mari oma sõnadega.

Abikaasade lähemaid sugulasi märkivate sõnade hulgast leiame ühe iraani laenu (nēp-neō 'mehe või naise vend') ja ühe soomeugrilise sõna (nygo 'mehe või naise noorem õde').
 Ülijäänuks 6 (859) nia rühma kuuluvatest terminitest on tšuvasi (4) ja tatari (2) laensõnad.

Loodetavaid sugulasi tähistavatest sõnadest 3 on türgi-tatari päritolu: nyrmar 'arusaam', söber, üopatmar 'arusaam', ambukau 'kallim, kallime'.
 Pruuti märkiv ygyr on balti laenu, sõna kare 'peigmees' etümoloogia on töö autorile tundmatu.

Maagu töö" väigus selgus, on ou-
gulus terminid eriti rikkali-
kult üle võetud tõuvasi kee-
lest. M. Põsani arates on
mari keeles üldse 500 tõuvasi
ja ca 650 tatari laensõna. Tär-
gi-tatari keelte mõju on mari
keelele teravimane olund tugevam
uni ühelegi teisele soome-ugri
keelele.

Nene laenused oli varem
vähe, vanemaid on vaid ypk-
ka 'lapselaps' ja pogo 'sugu';
sugulus. Viimast ajal aga
hakkab rahvas, eriti määma-
rilased, üha enam kasutama
nene sõnu, kusjuures vanad
terminid unustatakse. Tar-
ritatakse juba selliseid sõ-
nu nagu clamba, goroka,

сестра ja mund.

Kõik veel täheldada, et paremini on säilinud mehe sugulaste nimetused. Seda võib seletada seigaga, et naine, minnes elama mehe perekonda, jättis ajapikku hoolituse suhted oma vanemate ja veresugulastega.

Mari veel sugulusterminoloogiale on iseloomulik, et ühel sõnal on palju tähendusi, nagu näiteks sõna uza, millel neid on viis: 'vanem vend; isapoolne vanem tädi poeg; isapoolne vanem onupoeg; isapoolne vanem tädi poeg; naise vanem vend; mehe vanem vend'. Tähenduse aluseks selle sõna puhul on sugulase meessugu ja

se, et ta on kas ego või oma
vendade suhtes vanem. Termini
ni nyriza 'isa vanem vend';
isa vanema õe mees' puhul on
aga aluskes sugulase pärinemine
isapoolsest lünnist, samuti
se, et ta on vellegi suhtes va-
nem ja meessoost. Enamasti
on mari keele sugulusalaste
sõnade tähenduse aluskes su-
gular sugu ja tema vanus
rõveloluna ego või mõne muu
sugular vanusega.

"Ülevaatliku pildi mari
keele sugulusalaste sõnade etü-
moloogiast peaks andma tabel
m. 1.

Tabel 1

Pea- tükk	Iraani lae- nud	Türgi- tatari laenud	Vene lae- nud	Balti lae- nud	Genuiin- sed sõnad	Tundma- tut pä- ritolu sõnad	Kokku
Sugu- lus	-	3	1	-	-	-	4
Pere- kond	1	10	1	2	4	1	19
Lähissugu- lus väljas- pool pere- konda	-	-	-	-	2	1	3
Abielumise kaudu tekinud sugulus	-	2	-	-	2	2	6
Muud sugulased	1	6	-	-	1	-	8
Loodeta- vad sugu- lased	-	3	-	-	-	2	5
Kokku	2	24	2	2	9	6	45

ühiskonna-alased terminid on
diplomitöös 139. Enamik neist
on lihtterminid.

Türgi-tatari algupära
on 55 sõna (~39 g), uue laen-
sõna 56 (~40 g). Gemmiansete
sõnade arv on suhteliselt väi-
ke : 14 (~10 g), iraanilased on
vaid 3. 11 termini etümolo-
giat ei õnnestunud kindlaks
teha.

Peatükkidesse jagunevad
eri päritoluga terminid cha-
rakteristlikult. Suguvõrre, rah-
vast hõlmavas peatükis on
sõnavara oma päritolult väga
riik : 2 uue laensõna -
hogo 'hõim' ja hog, potma
'sugu; hõim', samuti 2 tür-
gi-tatari algupära termi-
nit : lupa ja karim tähen-

dusega 'ingukand' ja 'rahvas'.
Ühiskonnas varem eksisteerinud
mõisteid tähistavad mitm nij-
spru 'meesterahvas', ijqamam
'naisterahvas' ja phye pois-
on gemmiinsed. Üks sõna -
nöppesl 'meesterahvas' on laenu-
tud iraani keeltest.

Tõos esitatud niigiga
otseselt seotud terminid pole
keeleliselt üti huritavad,
enamik laenudest pärineb
uue keelest: 17 sõnast 12
(~69%). Türgi-tatari lae-
ne on 3 (18%). Üks sõna on
tületatud gemmiinselt tüvest
ning ühe - cap 'sõda' - etü-
mologia ja tundmatuus.

Uuen ja viinut tähistat-
vatest sõnadest 52% on türgi-
tatari algupära, üuna paljud

uus ja usumustega seotud mõisted pärinevad just mongoli-tatari uuelt ajast. Vene laensõnad - 13 terminit (269) - on seotud ristiusuga. Suhteliselt rohkesti leidub nimisõnu - 7 (149), mõned neist on pärit isegi murali algusest. On ka uus iraani laen ning 3 tundmatut päritolu sõna.

Külaga seotud sõnade hulgas oleks oodanud rohkem nimisõnu terminid, neid on antud peatüvis vaid üks. Enamasti on jällegi vene laensõnad (559); türgi-tatari päritolu nimetusi leidub 5 (~239). Selja sõna võib pidaada mari oma sõnadeks (~229).

Linnaga seotud terminoloogias on ootuspäraselt enim vene laensõna - 11 (~ 70 %). Umbes 18 % termineist on türgi-tatari päritolu, uus sõna - Türk 'alus'; haas' - on germaanne ning uus - nama 'töö' - on laenatud iraani keeltest.

Viiendas, inimese ametid ja positsioonid hõlmavat sõnavara varieeravas peatuses on vene laene 23 % (6 sõna). Tegelikult on see arv märgselt suurem, töös on esitatud vaid näiteid. Türgi-tatari päritolu on 61,5 % antud sõnadest. Kolme sõna - anumat 'sepp', nytyro 'lam-
bur' ja arume 'tappja' - etimologia jäi tundmatuks.

geminiseid termineid on vaid
üks.

Peale lihtterminite esi-
neli ka vähesed sõnühendeid,
näit. moelo koore 'vanapeiss',
moelo igrip 'vanatüdruk', yur
ojure 'teadur', okca noormo
'kassapidaja' jt.

Mari keele ühiskonna-alaste
lihtterminite päritolust annab
ülevaate tabel nr. 2.

Kui ühiskonna- või su-
gulusalane terminoloogia mari
keeles on üllalt rikas. Spet-
siaalsed terminid eksisteerivad
õige kaugete sugulaste tähistä-
misel ning neid ei ole veel jõu-
tud taandada lihtsaimale
sugulusastmetele. Peab nime-
märkima, et nooremad marila-

sed kannavad nann sugulasala-
 sid sõnu juba unustama, mõ-
 ju avaldab tihe kontakt uue
 keelega. Sama tendentsi võib
 märgata ühiskonna-alase ter-
 minologia juures. Sellegipo-
 lest siiski vanad suguluster-
 minid veel arhaismideks
 muutunud ning vastava sõna-
 vara uurimine paneb hui-
 ni elava keele uuri ka
 mari keele ajaloo seisuko-
 halt.

Tabel 2

Pea- tükk	Vene lae- nud	Türgi- tatari laenud	Jraani lae- nud	Genuiin- sed sõnad	Tundma- tut pä- ritolu sõnad	Kokku
Sugukond Rahvas	2	2	1	3	-	8
Riik	12	3	-	1	1	17
Kirik Usund	13	26	1	7	3	50
Küla	12	5	-	1	4	22
Linn	11	3	1	1	-	16
Inimene eri posit- sioonides	6	16	-	1	3	26
Kokku	56	55	3	14	11	139

Криста Рандвез

Терминология родства и общественного строя в марийском языке.

Резюме

В данной дипломной работе рассматриваются родственные термины и термины общественного строя марийского языка. Большая часть материала собрана автором в экспедициях в Марийской АССР в 1974, 1975 и 1976 годах. Торно-марийские слова получены из марийского научно-исследовательского института языка, литературы и истории.

Работа раздвигается на следующие главы: I. Родство. II. Родственные термины охватывающие семью. III. Ближнее родство вне семьи. IV. Образование родственников

ные сурружества. I. Иные родственники. II. Предполагаемые родственники.

Вторая часть работы разделяется на следующие главы: I. Бог и народ. II. Государство. III. Церковь и верование. IV. Семья. V. Богослужение. VI. Человек в разных позициях.

Цель работы — систематизация терминологии родства и общественного строя и выяснение происхождения слов.

Выводилось, что в марийском языке есть в терминологии родства 45 простых терминов, из них 24 (53,3%) турецко-татарского происхождения, 9 (20%) кельтского. Из иранских языков 2 заимствования, так же из русского языка. 2 заимствования из балтийских языков. В терминологии общественного строя 139 терминов, из них 55 слов (~ 39%) турецко-татарского происхождения,

14 (109) германского. Русских заимствованных 56 (~409), иранских только 3.

Родственная лексика марийского языка довольно богата. Существуют специальные термины для довольно важных родственников. Поэтому изучение терминологии родства и общественного строя вызывает интерес к живому марийскому языку, так и с исторической точки зрения.

Krista Rõndvee
Terminology of family relationship
and society in the Mari lan-
guage.

Summary

The present diploma paper deals with the terminology of family relationship and society in the Mari language. The majority of the material has been collected by the author while taking part in the expeditions to the Mari Autonomous Soviet Socialist Republic in the years 1974, 1975, 1976.

The mountain-mari dialect words have been taken from the Scientific Research Institute of the Mari Language, Literature and History.

The first part consists of the following subdivisions: I. Relations-hip II. Family. III. Close relation-

ship outside the family. $\overline{\text{iv}}$. Close relatives of the consorts. $\overline{\text{v}}$. Others relatives. $\overline{\text{vi}}$. The relatives expected.

The aim of the present paper is to systematize the terminology and to clear up the origin of separate words. It turned out that there are 45 simple terms in the terminology of family relationship, out of which 24 (i.e. 53.3 percent) are of Turco Tataric origin; 9 (20 percent) words are genuine; 2 loan-words have come from Iranian languages; 2 words have been taken over from Baltic languages.

The terminology of society has been divided into the following chapters: $\overline{\text{i}}$. Kin. People. $\overline{\text{ii}}$. State. $\overline{\text{iii}}$. Church and religion. $\overline{\text{iv}}$. Village. $\overline{\text{v}}$. Town. $\overline{\text{vi}}$. The men having different social positions.

There are 139 simple terms in this field, out of which 55 are of Turco Tataric origin;

56 are Russian loan-words. One can find 3 Iranian loan-words and 14 words are genuine.

The Mari language is rich enough in the terminology of family relationship. There are special terms to mention not very close relatives. That is why it is interesting to study the terminology of family relationship and society from the point of view of the presentday language as well as the history of the language.

KASUTATUD KIRJANDUS JA TEOSTE LÜHENDID

Березский, Т., финно-угорские элементы
в лексике марийского языка. Авторефе-
рат диссертации на соискание ученой
степени кандидата филологических наук,
Ленинград 1957.

Bodrogi, Tibor, Die Gesellschaftsorganisa-
tion der finnisch-ugrischen Völker. —
Congressus Quartus Internationalis Fenno-
Ugriarum. Pars 1. Akadémiai Kiadó,
Budapest 1975.

Coll. = Collinder, Björn, Fenno-ugric voca-
bulary. An Etymological Dictionary of the
Uralic Languages. Almqvist & Wiksell,
Stockholm.

Eesti Nõukogu Entsüklopeedia. 4-dyn,
Tallinn 1968.

Eesti Nõukogu Entsüklopeedia. 6-herm,
Tallinn 1970.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. Maap-ja, Tallinn 1973.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. Pais-nimor, Tallinn 1974.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. Tink-
yver, Tallinn 1976.

Engels, F., Perekaana, raomanduse ja ri-
gi tekkimine. K. Marx ja F. Engels, kali-
tud teosed. II köide, Tallinn 1960.

Топчиев, Ф. И., Татарские и русские
наименования азона. - Советское языко-
исследование, 1976 № 2.

Karna, Uno, Der Adoptivsohn und der
Hauschwiegersohn bei den finnisch-
ugrischen Völkern. - FUF XXVIII,
Helsinki 1944.

Karna, Uno, Der Bau des Verwandtschafts-
namensystems und die Verwandtschaftsver-
hältnisse bei den Finnoungriern. - FUF
XXVI, Helsinki 1901.

JKBL = Kalima, Yalo, Hämerensuomalais-
ten mielten balttilaisest laingrauat. -

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, 202. osa, Helsinki 1936.

Yoki, A. J., Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen. — Uralier und Indogermanen. SVST 151, Helsinki 1943.

Karjalainen, L. F., Wie E60 im ostjankischen die verwandten benennt. — FUF XIII, Leipzig 1913.

Kazanskiĭ, D. B., К истории гласных, черкных и звонких мадосачных согласных в марийском языке. — Вопросы марийского языка, Кувов-Почкар-бля 1976.

КЭСКЯ = Миткин, В. М., Тугачев, Е. С., Краткий этимологический словарь коми языка, Москва 1970.

Kok. = Kõrle, Paul, Possessiivsuffixid mari keeles. Väitearii filologia kandidaadi teadusliku kraadi kaotlemiseks. ENSV TA Keelte ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1963.

Козлова, К. М., Этнография народов поволжья. Издательство Московского университета, Москва 1964.

Магарашич, Д. А., Михайлов, М. С., Русско-турецкий словарь. ОГИЗ, Москва 1946.

Маркенов, Источники родства у финно-угорских народностей. — Этнография, I, Москва 1928.

МРС = Марийско-русский словарь.

С приложением краткого грамматического очерка марийского языка, Москва 1956.

MTE Sz I = A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Első kötet. Akadémiai kiadó, Budapest 1967.

MTE Sz II = A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Második kötet. Akadémiai kiadó, Budapest 1970.

Magiste, J., Ostseefinnische und wolga-finnische etymologische Betrachtungen. II, Bonn 1962.

Nirvi, R. E., Synonymituttimukset suomenlaisnimistöön alalta, Helsinki 1962.

РМС = Русско-марийский словарь. Марийский научно-исследовательский институт языка, литературы и истории, Москва 1966.

Рубакова, П. Т., Граев, З. В., Кумык марий ден олык марий кут-влакын тауластарыше словарь, Йошкар-Ола 1955.

Räs. II = Räsänen, Martti, Die tatarischen Lehnwörter im tscheremissischen. - SVST L, Helsinki 1923.

Räs. I = Räsänen, Martti, Die tschuvasische Lehnwörter im tscheremissischen. - SVST XLVIII, Helsinki 1920.

Сав. = Саваткова, А. А., Русские заимствования в марийском языке, Йошкар-Ола 1969.

Севортян, Э. В., Этимологический словарь тюркских языков, Москва 1974.

SKES I = Toivonen, J. H., Suomen kielen etymologinen sanakirja I, Helsinki 1955.

SKES II = Toivonen, J. H., Hkonen, E., Joki A. J., Suomen kielen etymologinen sanakirja II, Helsinki 1958.

- SKES III = Itkonen, E., Joki A. J., Suomen kiele-
 len etymologinen sanakirja III, Helsinki 1962.
- SKES IV = Itkonen, E., Joki, A. J., Suomen kie-
 len etymologinen sanakirja IV, Helsinki 1969.
- SKES V = Itkonen, E., Joki, A. J., Peltola, R.,
 Suomen kielel etymologinen sanakirja V,
 Helsinki 1975.
- СМЯ = Казанцев, Д. Б., Татунев, Т. С.,
 Современный марийский язык. Лекси-
 кология, Йошкар-Ола 1972.
- Трубанев, В. Н., История славянских тер-
 минов родства, Москва 1959.
- Трубанев, В. Н., История славянских тер-
 минов родства и некоторых древнейших
 терминов общественного строя. Авто-
 реферат диссертации, представленной
 на соискание ученой степени кандидата
 филологических наук, Москва 1956.
- Вавра, Клара, Терминология родства вен-
 грского и латвийского языка. Диссерта-
 ция. Тартуский государственный уни-
 верситет, кафедра финно-угорских
 языков, Тарту 1968.

Расмер, М., Этимологический словарь русского языка III, Москва 1971.

VEWT = Räsänen, M., Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen. — SVST, Helsinki 1969.

ВМЯ = Торгеев, Ф. М., Татаризмы в лексике марийского языка. — Вопросы марийского языка, Купов — Йошкар-Ола 1976.

Võsu, Mai, Perikonna-ja ühiskonnagaalse sõnavara keele keeles. "Diplomitöö". TRÜ "soome-ugri keelte osakond", Tartu 1975.

Väär, Eduard, Soomeugri keele sõnavara eesti sugulusnimed. — Emakeele Seltsi Aastaraamat II, Tallinn 1956.

Wichmann, Gyö, Die türkischen Lehnwörter im tscheremissischen. — FoF XV, Helsingfors 1923-1924.

Wieland, K. B., Entwurf einer lapplischen Lautlehre. I. — SVST X, 1, Helsingfors 1896.

INDEKSID

Mari keel.

aba 44, 59, 65, 78, 159
ababer 64
a^uuue 152
aza 44
аймак 145
ака 54, 65, 71, 73, 88, 90, 91, 160, 162
акак-шүжарак 57
албаста 123
анай 53
аппат 153
арана 143
аричий 113
ага 42, 43, 65, 77, 159, 162
ага-аба 40

arabur 64
"azar 131
azaiçora 150
"ambukai 104, 164
bakur 142, 152
baram"ava" 64
baram"atja 63
bate 39, 40, 95, 151, 162
batbuluk 40
berle 79, 93, 160, 163
bera 132
bitman 120
бойма 114
бор-карак 156
бий 136
бийнам 136
бувер 123, 124
бугура 124
бура 107, 110, 169
бутава 18
генерал 113
господин 113
государства 112

гражданин 113

завод 146

из 36, 159, 162

иза 51, 65, 68, 71, 72, 86, 89, 90, 159, 161, 162, 166

изава 64

изак-иѣсарак 57

изак-шолвях 57, 58

изара 63

изре 129

изубате 40

искот 118

икумбе 45

ипташ 153

ия 124

йант 117

йолташ 153

йомзе 125

йоратташ 104, 164

йоча 45, 155

йыкыр 58

йыкбай 91, 92, 93, 95, 97

йѣла 132

кабан 138

кава 120

казак 156

казамат 115

калык 110, 136, 169

карман 145

каге 102, 103, 155, 156, 157, 164, 173

кегав 18

кино 145

кити 137

кока 70, 74, 75, 163

кота 58, 59, 62

ко"раза 125

колхоз 137

колыванц 131

кресамык 142

кресава 130

кресага 130

крест 129

кува 59, 62, 95, 128, 152, 159, 161, 162

курезе 62

куго 70, 83, 78, 163

кугу 77, 88, 115

кырвате 40, 64, 160

кырваса 112, 115

кыржамыш 112

кырыз 68, 70, 74, 95, 96, 159, 161, 163, 167

кырдур 49, 87

кыр 155

кыралтыш-мунт 126

кыр 130

кырава 129

кыратя 130

кырыл 103, 164

кырскай 93, 96, 97

кылатвыца 121

кыказ 115

кытүгө 149, 157, 172

кыр 148

кыргыз 148

ланка 140

ларылдык 150

мимит-редо 29

мырдык 150

марий 37, 39, 65, 102, 103, 151, 152

марлак-батак 40

машина 146
мельник 156
молитва 126
монастырь 122
монга 141
музей 146
мул 126
мыламанба 18
мылосец 62, 103
мынджир - родн 29
мадур 125
мудо 88, 89, 97, 160, 164
мурар 37, 44
мянька 150
оацка 151
ови 77, 160, 163
ога 113, 152
озак 155
окса 114, 149, 173
ола 144
ола се 144
олвот 113
онво 70, 77, 159, 163

отыака 87, 88, 89
отыгдыр 49, 160
отыца 138
отї 118
паврик 147
пазар 146
пайрам 146
паксисотер 149
пана 59, 60, 162
пана 120, 146, 147, 154, 170
панасел 147
паян 138
паяр 113
пайри 124
пелакш 150
пелаш 58
посомаш 137, 140
повишо 149, 173
полк 114
поманаро 122
пон 127, 128
посама 94
порт 139, 140

пөрөк 85, 87, 97, 109, 164
пөрөөл 85, 108, 111
праздник 140
председатель 137
пуртвичо 64
пүэрл 109, 111, 170
разбойник 152
рвезе 110, 111, 169, 170
ресторан 146
рого 28, 29, 162, 165
рого-тукуч 28
рота 114
самтак 115
самырк 45
сар 114, 116, 170
святой 129
семья 37
скот 137
совраки 137
сөрвалан 125
сола 136
сөрчарий 141
суксо 119
адам 140

Ta'rl 153, 104

Täpze 147

Täpe 123

Teatr 146

Toкарь 155

Толыцо 152

Тора-Тукмыч 29, 160

То'ра 114

Тос 154

Тоштер 146

Трахтер 142

Туан 29, 54

Тукмыч 28, 159, 161

Тугар 78, 79, 163

Турник 40, 150, 155

Түйл 29, 144, 147, 172

Түрина 115

Уга 149

Угвица 60, 61, 62, 162, 165

Угсмак 128

Управление 137

Урем 139

Уш деме 154, 157, 173

цдрамаш	109, 111, 170
цдыр	47, 48, 49, 62, 69, 74, 88, 90, 91, 103, 109, 110, 111, 130, 156, 157, 160, 161, 162, 164, 173
цшамаш	132
цора	154
цак-Туквич	29, 160
масаншк	121
масть	115
перне	125
мок	125
поклаш	125
покынаш	131
пон	117, 118
муро	30
муріу	60, 67, 68, 72, 74, 95, 96, 159, 163
муріуноо"	94, 95, 96
шайтае	124
шанге	154
шелык	122
шешке	80, 82, 83, 92, 93, 163
шольо	53, 65, 71, 72, 89, 90, 160, 162
шонго	156, 157, 173

могмай 132

могшо 45

мүбегнме 128

мүгар 121

мүйна 141

мүндер 54

Эрге 46, 47, 62, 64, 74, 89, 90, 130,
159, 161, 162

юзо 124, 128

юмо 118, 119, 120, 132

юмолы 118

юмылык 119

юмытына 120

язык 128

Altai keel.

авушка 151

čš 36

кайн 86

sini 53

Araabia keel.

arab 143

Armeenia keel.

carany 154

Baškiri keel.

āta 42

Benetsi keel.

āta 43

bi 80

kora 148

Eesti keel.

ema 23

isa 23

lapselaps 12

tell 23

omunaine 23

orb 110

pojapoolg 13

tütrepoolg 13

tüvi 144

vanaema 23

vanaisa 23

vennatütar 23

Evengi keel.

āka 55

Kandi keel.

kal 131

nē-xo 41

opt 118

šōši 132

ts'əŋk 117

wip 77

wen 80

Fransi keel.

mērak 38

gakuudi keel.

tulajah 151

Kamasri keel.

ku" - 131

nado 88

Karjala keel.

jumala 119

pertti 139

tūtär 49

Kasakhi keel.

kurman 37

nö"gör 129

Kirgisi keel.

aiwrak 145

bizmildä" 120

dos 154

el 136

kuda 79

kudaša 79

nö"gör 37, 44

sinädi 53

tukum 28

ušpak 128

Romaani keel.

kärman 145

Komi keel.

akan' 54

вон 80

эскымы 133

кел- 131

sozoz 56

opt 118
čož 68
tšin 117
ryxchir 132

Kurdi keel.

mari 38

Ladina keel.

acca 54
soror 56

Lapi keel.

ačče-bail 63
xkke 55
čæcce 68
notē 88
oaire 137
qwopes 60

Liedri keel.

durde 49
pirtes 139
oesuō 56, 57

Liiri keel.

nintš 148
tēdar 48

Šati keel.

pirts 139

Mauri keel.

hoal 131
noltus 41
oawa 137
ōter 118
šan'im-ās'em 41
up 77

Mongoli keel.

axa 55
ixire 58
konox 149
nõker 37, 45
õci 120
õtegi 39
žerne-gei 45

Mordva keel.

axa 54
aša 43
jumi 119
ken^dže 148
komams 127
kulo 67
kyba 60
oce 52
ozkomc 133
ov 80
paroms 132

saxor 55, 56

čiče 68

tej 148

tejter 49

Mundžami keel.

puur 85, 108

Scenetsi keel.

ese 52

hada 148

jij 80

naado 88

na'ejwa 137

xide 68

Pärsia keel.

dōst 154

marika 38

Sanskriti keel.

akka 54
dyumän 119
marya 38
maryaka 38
svāsar 56

Selampi keel.

kuonok 80
gu 131
ceca 68

Soome keel.

akka 54
appi 77
henki 117
isa⁴ 52
isa⁴-puoli 63
jumala 118, 119
kave 60
kumarta 127

kumo 127
kuole 131
kyari 148
nato 88
oiva 137
oro 110
piitti 139
sisar 56
seta⁴ 68
tyttö⁴ 48
tytär 49
tyvi 149
uskoa 132
näry 80
yrkö⁴ 47
yrkä⁴ 47
ätli 43

Signaani keel.

pi 85, 108

Tadžiki keel.

caк 119
cury 154
naza 125
nema 146
toʻl 29

Tatari keel.

dbaj, aba 53
ainak 145
akča 114
albasty 123
arany 143
hajram 140
baza 94
bizmalla 120
soar 113
syrypa 124
syr 156
čingāj 30
čik 125
čimen 131

duš 154
dalyk 108
xula 144
igʻe 58
il 136
ugre 129
inan 133
iš 36
jalbar 126
jan 118
jarat 104
jazyk 128
jinej 92
jom 125
jildaš 153
kajr 85
kajnaza 86
kapak 156
kazar 155
kəl 155
koža 152
kumak 149
kxjäu 93
küñx 104

mür 125
müräzä 125
lögördök 150
ostä 151
oźmak 128
päri 124
ryu 107
saxäy 119
sja" 124
səhəl 53
šajtan 124
šylik 122
žola 132
tare 123
tin 153
tokom 28
tol 151
tū 29
tufan 29
tura 114
ulyz 123
ūtön 120
"älä" 44
"änkäj 104

äzäl 131
ätä" 42
ätej 92

Tangi uel.

ī'a 43

Tšuwasi uel.

ašza 44
agaj 54
anka 54
arak 143
att'e 42
arzi 44
xaləx 108
xola 144
xuna 149
xončskam 85
xončska 85
xozax 155
xunäga 87
xymə 77

xuzə 152
 xəzban 129
 iğə 124
 jal 136
 jələdāš 153
 jəmāš 125
 jorət 104
 jəgəz 58
 jəgəzəš 58
 jəla 132
 übün 36
 karman 145
 kebe 120
 kəmāl 103
 kəmāllə 104
 körü 93
 mələžə 141
 oksa 114
 ošta 151
 oğrəškə 151
 pajzan 140
 pozana 94
 pəsməl 120
 sāmərək 45

sıxt'si 119
 solnar 126
 sormarə 141
 sıjttan 124
 şəlləm 53
 sylek 122
 tan 153
 toşlar 79
 tən 118
 čna 154
 tşğəğ 30
 tşuk 125
 tu 29
 təğm 28
 tələk 151
 tōra 114
 vīdən 121
 vovoz 123
 vādğ 39

Türki keel.

ana-bala 42
 atə 42

bažanau 94
dest 154
iuz 58
jaluar 126
jul 153
järmek 45
xalk 108
koža 152
kuaban 129
obur 123
op 123
ötün 39

Udmurti keel.

ataj 43
din 144
čuz-murt 68
bur 80
kuba 60
kymal 127
suzar 56
tšing 117
vinner 132

upt 118

Miguuri keel.

aty 44
jaluar 126
kadyr 85
kadyr-apa 86
kul 155
küda"gu 93
no'kep 37
riji 53
žan 118
tō rā 114
užmak 128

Ungari keel.

arc 41
atval 63
aty- 42
ferj 47, 109
fiam fia 12
homori 127

gyermek 45
inner 58
ip 77
kafa 60
lányomfia 12
orr 41
ős 52
száj 41
tő: töve 144
unoka 12

badja neel.

entsi 117
jumara 119
tsüsi 148
tűtár 49

kene neel.

аніма 145
даба 59
дзгар 146
дзюшка 127
босануврание 120
боярин 113

спирага 145
вайна 114
бера 132
бтык 61, 12
пенеран 113
государство 112
границы 113
дом 165
горка 139
икона 119
каземат 116
казначей 149
кино 145
кладбище 121
князь 137
князь 115
крест 129
крестянин 142
курак 137
машинка 146
мальчик 152
молитва 126
молодец 155
монастырь 122
музей 146

миллиа 141
мурер 37
няня 150
онв 62
паншонер 149
помомарь 122
пон 127
праздник 140
председатель 137
портв 139
работник 147
разбойник 152
ресторан 146
родня 108
рота 114
святой 129
село 136
семья 165
сестра 56, 166
скот 137
собрание 137
солдат 116
стымижъ 122
тасовня 121

гастъ 115
церковь 121
театр 146
токарь 155
Трахтер 142
тюрьма 115
улица 137
управление 137
ученый 154

Версакел.

арі 77
негд 117

SISUKORD

Õessõna	lk. 2
Sissisjuhatus	lk. 3
Sugulusalane sõnavara	lk. 26
T. Sugulus	lk. 26
II. Perikond	lk. 31
1. Perikond	lk. 36
2. Mees	lk. 37
3. Naine	lk. 39
4. Vanemad	lk. 40
5. Isa	lk. 42
6. Ema	lk. 44
7. Laps	lk. 44
8. Poeg	lk. 46
9. Tütar	lk. 47
10. Vend	lk. 49
11. Õde	lk. 54
12. Kaksikud	lk. 58
13. Vanaisa	lk. 58

14. Vanamees lk. 59
15. Lapselaps lk. 60
16. Vanavanemad lk. 62
17. Võõrasisa lk. 63
18. Võõrasema lk. 64
19. Võõraslapsed lk. 64
20. Poolvend ja -õde lk. 65

III. Lähisugulus väljaspool

- perenkonda lk. 67
1. Onu lk. 67
2. Tädi lk. 70
3. Onupoeg lk. 71
4. Tädipoeg lk. 72
5. Onutütar lk. 73
6. Täditütar lk. 73

IV. Abielumise kaudu tekkinud

- sugulus lk. 76
1. Äi lk. 77
2. Ämm lk. 77
3. Äiad - ämmad üksteisele lk. 78
4. Väimees lk. 79
5. Naine lk. 80

V. Mund sugulased lk. 85

1. Mehe vend	lk. 85
2. Naise vend	lk. 86
3. Mehe õde	lk. 87
4. Naise õde	lk. 88
5. Vennapoeg	lk. 89
6. Õepoeg	lk. 90
7. Vennatütar	lk. 90
8. Õetütar	lk. 91
9. Vennanaine	lk. 91
10. Õemees	lk. 93
11. Onunaine	lk. 94
12. Tädimees	lk. 96
VI. Loodetavad regulaarsed . . .	lk. 102
1. Peigmees	lk. 102
2. Prunt	lk. 103
3. Arnsam	lk. 103
Ühiskonna-alane sõnavara . . .	lk. 105
I. Sugukond ja rahvas	lk. 107
1. Sugukond	lk. 107
2. Kõim	lk. 108
3. Rahvas	lk. 108
4. Mees	lk. 108

5. Maine	lk. 109
6. Poiss	lk. 110
7. Tüdruk	lk. 110
II. Riik	lk. 112
1. Riik	lk. 112
2. Armeel	lk. 113
3. Kärta	lk. 113
4. Kindral	lk. 113
5. Kodanik	lk. 113
6. Peamees	lk. 114
7. Polk	lk. 114
8. Raha	lk. 114
9. Rood	lk. 114
10. Sõda	lk. 114
11. Sõdur	lk. 115
12. Tsaar	lk. 115
13. Vangla	lk. 115
14. Väeosq	lk. 115
15. Nürst	lk. 115
III. Kirik ja usk	lk. 116
1. King	lk. 117
2. Inoon	lk. 118
3. Ingel	lk. 119
4. Jumal	lk. 119

5. Jumalateenistus lk. 120
6. Jumalat paluma lk. 120
7. Kabel lk. 121
8. Kalmistu lk. 121
9. Kirik lk. 121
10. Kirikutuues lk. 122
11. Klester lk. 122
12. Kõht jumalateenistuseks . . . lk. 122
13. Kuraat lk. 124
14. Nõid lk. 124
15. Ohverdama lk. 125
16. Paluma lk. 125
17. Palve lk. 126
18. Palvetama lk. 126
19. Papp lk. 127
20. Papi naine lk. 128
21. Paradiis lk. 128
22. Pata lk. 128
23. Posija lk. 128
24. Pühak lk. 129
25. Pühakoda lk. 129
26. Pist lk. 129
27. Pistiema lk. 129

28.	Pistisa	lk. 130
29.	Pistipeeg	lk. 130
29.	Pistilutar	lk. 130
31.	Pistina	lk. 131
32.	Surm	lk. 131
33.	Sünd	lk. 132
34.	Usk	lk. 132
35.	Usklik	lk. 132
36.	Uskuma	lk. 132
IV.	Küla	lk. 136
1.	Küla	lk. 136
2.	Esimees	lk. 136
3.	Juhatus	lk. 137
4.	Klubi	lk. 137
5.	Kelheos	lk. 137
6.	Koosolek	lk. 137
7.	Kulau	lk. 138
8.	Kõrts	lk. 138
9.	Külatänav	lk. 138
10.	Maja	lk. 139
11.	Maortemaja	lk. 140
12.	Pidu	lk. 140
13.	Pood	lk. 140

14. Pulmael	ku. 140
15. Saun	ku. 141
16. Talgud	ku. 141
17. Taluporg	ku. 142
18. Trahter	ku. 142
19. Visui	ku. 142
20. Viin	ku. 143
<u>V. Linn</u>	ku. 144
<u>1. Linn</u>	ku. 144
2. Apteek	ku. 145
3. Brigaad	ku. 145
4. Kinklus	ku. 145
5. Kino	ku. 145
6. Kollektiiv	ku. 145
7. Maxim	ku. 146
8. Muuseum	ku. 146
9. Restoran	ku. 146
10. Trahter	ku. 146
11. Tihas	ku. 146
12. Turg	ku. 146
13. Töö ^{1/2}	ku. 146
14. Tööline	ku. 146
15. Nabrik	ku. 146

VI. Inimene mitlane nurgates	
— positsiionides	lk. 148
1. Kerjus	lk. 148
2. Kassapidaja	lk. 149
3. Kestiline	lk. 149
4. Külaline	lk. 149
5. Lamber	lk. 149
6. Lapsehoidja	lk. 150
7. Latatara	lk. 150
8. Lesk	lk. 150
9. Meister	lk. 151
10. Mölder	lk. 152
11. Peremes	lk. 152
12. Perenaine	lk. 152
13. Pöovel	lk. 152
14. Selttimees	lk. 153
15. Sepp	lk. 153
16. Söber	lk. 153
17. Teadlane	lk. 154
18. Treener	lk. 154
19. Treier	lk. 155
20. Vaestaps	lk. 155
21. Vallaline	lk. 155
22. Vanapoiss	lk. 156

23. Vanatüdruk	lk. 156
24. Varas	lk. 156
Kokkuvõte	lk. 159
Resümee	lk. 176
Kasutatud kirjandus ja teoste lühendid	lk. 182
Indeksid	lk. 189
Sisukord	lk. 211

Krändine

P. Palmes

P. Hirste

A r v a m u s

Krista Rändvee võistlustööst "Sugulus- ja ühiskonna-alane terminoloogia mari keeles"

Krista Rändvee võistlustöö, mahuga 219 käsitsi kirjutatud lehekülge, koosneb eessõnast, sissejuhatusest, kahest kuue-peatükilisest osast, kokkuvõttest, kahest muukeelsest resümest, kirjanduse ja lühendite loendist, sõnaregistrist ja süstemaatilise registrina kasutatavast sisukorrast. Töö põhineb nii isiklikult kogutud kui ka sõnastikest pärineval ainekul. Töö eesmärgiks on mää- ja niidumari sugulus- ja ühiskonnaalase sõnavara süstematiseerimine ja päritolu selgitamine. Teema valik on õnnestunud.

Sissejuhatuses refereeritakse perekonna arengut käsitlevat kirjandust ning Markelovi, Steinitzi, Bereczki ja Vávra seisukohti sugulusterminoloogia kohta. Refereeringuist nähtub diplomaandi suur huvi probleemistiku vastu.

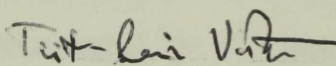
Töö esimene osa - "Sugulusalane sõnavara" - koosneb peatükkidest "Sugulus", "Perekond", "Lähissugulus väljaspool perekonda", "Abiellumise kaudu tekkinud sugulus", "Muud sugulased", "Loodetavad sugulased". Iga peatükk on n.-õ mõistete kaupa jaotatud nummerdatud jagudeks, kusjuures on püütud iga mõiste puhul iseloomustada vastava isiku funktsiooni ühiskonnas. Et real sõnadel on mitu tähendust, on etümoloogiat käsitletud enamasti esmasesitamisel. Kuivõrd mari keel on suhteliselt hästi etümologiseeritud keel, on autoril omapoolsete lisanduste võimalusi olnud vähe. Selle osa tegelikuks tulemuseks pean originaalset sugulusterminoloogia diagrammi töö 100. (nummerdamata)

lk-1, mis on võrreldamatult täielikum senisest parimast, T. Bodrogi omast, vrd. lk. 99. Siit nähtub esmakordselt, et mari sugulussõnavara süsteem on muude soome-ugri keeltega võrreldes oluliselt eripärasem. Ka on selgitatud, millised lihtterminid on etümologiseeritud ja kuidas, millised mitte.

Töö teine osa "Ühiskonna-alane sõnavara" - koosneb peatükkidest "Sugukond ja rahvas", "Riik", "Kirik ja usk", "Küla", "Linn" ja "Inimene mitmesugustes positsioonides" ning on paratamatult esimesest vähem huvitav.

Töö kokkuvõttes on asjalikult üldistatud eelnevas käsitletu. Selles esitatud kaks tabelit annavad hea ülevaate sugulus- ja ühiskonnaalase sõnavara päritolust.

Kokkuvõtteks olgu öeldud, et Krista Rändvee võistlustöös on esmakordselt ja põhjalikult avatud mari sugulusterminoloogia süsteem. Saadud uudsed tulemused pakuvad huvi ka etnograafia seisukohalt ning väärivad avaldamist. Leian, et Krista Rändvee võistlustöö väärib esimest auhinda.

Tiit-Rein Viitso

10.VI 1977

ENSV TA HKI vanemteadur

1) Võistlustöö autor: Krista R ä n d v e e, Tartu Riikliku Ülikooli Filoloogiateaduskonna V kursuse üliõpilane.

Автор работы: Криста Р я н д в е э, студентка У курса филологического факультета Тартуского госуниверситета.

2) Võistlustöö teema: "Sugulus- ja ühiskonnaalane terminoloogia mari keeles".

Тема работы: "Терминология родства и общественного строя в мари́йском языке".

3) Juhendaja: Pauline Palmeos, dotsent, filoloogiakandidaat, TRÜ soome-ugri keelte kateeder.

4) Võistlustööks on autor kogunud aineestikku kolmel ekspeditsioonil Mari ANSV külast. Peale selle on mäemari murdematerjali saadud Mari Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Teadusliku Uurimise Instituudist. Lisaks on läbi töötatud trükis ilmunud sõnaraamatud. Saadud aineestik on süstematiseeritud ja etümologiseeritud, kasutades ka vastavat kirjandust. Mari keele sugulusterminoloogiast on autor esitanud ülevaatliku skeemi, mis sisaldab tunduvalt rohkem nimetusi kui ungari teadlase T. Bodrogi samalaadne skeem 1970. a-st. Töö kokkuvõttes leidub kaks tabelit: üks osutab mari sugulussõnade, teine ühiskonnaalase sõnavara päritolule.

Töö on üheks osaks soome-ugri keelte sugulusterminoloogia uurimises.